

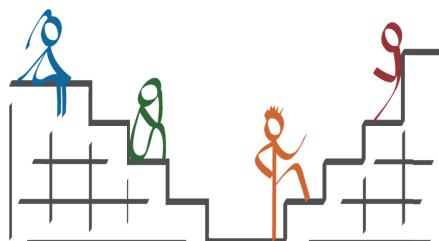
Agency for International
Programs for Youth
Republic of Latvia

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

(RE)SEARCHING FOR QUALITY OF LIFE OF YOUNG PEOPLE IN BALTICS
ERASMUS+ Strategic Partnership Project in Youth Field
(NR. 2017-2-LV02-KA205-001657)

NOORTE ELUKVALITEET BALTIMAADES: uuringuaruanne Eesti tulemustest

Latvian Child
Welfare Network

Lastekaitse Liit
Estonian Union for Child Welfare

Riga – Tallinn – Vilnius, 2019

Uuringu aruande autorid: Rein Murakas ja Andu Rämmer

Tellija: MTÜ Lastekaitse Liit

The project (RE)SEARCHING FOR QUALITY OF LIFE OF YOUNG PEOPLE IN BALTICS was financed with the support of European Commission's "Erasmus+: Youth in Action" administered in Latvia by the Agency for International Programs for Youth. This publication reflects only the author's views, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Sisukord

I Probleemipüstitus ja metoodika	4
II Noorte rahulolu elu erinevate aspektidega	7
III Noorte võimalused hariduse ja töö valdkonnas	11
IV Noorte ühiskondlik ja poliitiline osalus	16
V Noorte vaba ajaga seotud võimalused	22
VI Isikliku sfääriga seotud võimalused	26
VII Noorte tervisealased võimalused	31
VIII Kohaliku omavalituse toetus noortele	35
IX Kokkuvõte	38

I Probleemipüstitus ja metoodika

Rahvusvaheline uuring „Noorte elukvaliteet Baltimaades“ viidi läbi ERASMUS+ Youth in Action strateegilise partnerluse projekti “(RE)SEARCHING FOR QUALITY OF LIFE OF YOUNG PEOPLE IN BALTICS” (No 2017-2-LV02-KA205-001657)¹ raames.

Projekti üheks eesmärgiks oli Balti riikide noorte heaolu monitooringu süsteemi välja töötamine, sh selleks sobivate indikaatorite leidmine.

Monitooringusüsteemi katsetamiseks viidi kolmes Balti riigis läbi võrdlev pilootuuring. Eesmärgiks oli igas riigis küsitleda vähemalt 150 noort, kuid tegelikult kujunesid küsitletute arvud tunduvalt suuremaks. Küsitlusinstrumendi koostamisele eelnesid fookusgrupi intervjuud noortega ning arutelud noorsootöö ekspertidega. Noorte heaolu uuringu küsimustik koostati 5 keeles (eesti, läti, leedu, inglise ja vene) ning paigaldati küsitluskeskkonda <https://webanketa.com/>. Küsimustikule oodati vastama 15–25-aastaseid noori.

MTÜ Lastekaitse Liit levitas infot Eesti küsitluse kohta oma koduleheküljel ning sotsiaalmeediakontol Facebookis. Küsitlusankeetidele vastamine oli avatud perioodil 28.06.2018–4.09.2018. Selleks, et küsimustik rohkemate noorteni jõuaks, loositi postitust kommenteerinud inimeste vahel välja kaks auhinda (akupangad). Kokku jagati postitust Facebooki keskkonnas 59 korda, kommenteerijaid oli 156.

Küsitlusperioodi lõpu seisuga oli küsimustikule vastamist alustanud 853 inimest, kellest 485 vastamise ka lõpetasid. Alljärgnevas analüüsis on kajastatud ainult lõpuni täidetud ankeetide alusel kogutud vastused.

Kuigi algselt oli uuring mõeldud Balti noorte heaolu süsteemi indikaatorite testimiseks, võimaldab kogutud andmete hulk käsitleda seda ka iseseisva uuringuna Eesti noorte heaolu ja elukvaliteedi kirjeldamiseks. Käesolev ülevaade püüab uuringu andmeid just sellises võtmes vaadelda, lähtudes alljärgnevast teemade ringist:

- 1) noorte rahulolu elu erinevate aspektidega;
- 2) noorte hinnangud hariduse ja töö alastele võimalustele;
- 3) noorte osalus ühiskonnas;
- 4) noorte vaba ajaga seotud võimalused;
- 5) noorte võimalused isiklikus sfääris;
- 6) noorte tervise-alased võimalused;
- 7) kohaliku omavalitsuse tegevus noorte toetamisel.

¹ Vt „Well-being of Young People in Baltic States: Research report“. Riga-Tallinn-Vilnius 2018.

Asetamaks uuringutulemusi laiemasse konteksti, on iga teema käsitlese alguses toodud ära lühiülevaade varasemate Eestis läbi viidud noorsoouuringute tulemustest koos sellealaste viidetega, millele järgnevalt vaadeldakse Balti noorte elukvaliteedi uuringu tulemusi. Võimaldamaks suuremat üldistusastet on küsimustiku vastuste põhjal moodustatud algsed tunnused valdavalt koondatud temaatilisest sarnasusest lähtuvalt liitmõõdikuteks (indeksiteks), mis võimaldavad tekitada üksiktunnustega võrreldes stabiilsema analüüsimateerjali. Niihästi moodustatud liittunnuste kui ka suurema (1–10) vastusevariantide arvuga originaaltunnuste skaalad on ümber teisendatud vahemikule 0–100. Ehkki selline teisendus ei garanteeri küll skaalade üksteisest võrreldavust (reaalsete skaalapunktide arvud on eri juhtumitel erinevad, mis mõjutab vastuste asetust teisendatud skaalal), võimaldab ühtne mastaap siiski nii teatavat üldist kõrvutamist kui ka võrdlust projekti raames välja töötatud protsentjaotustel põhinevate noorte elukvaliteedi indikaatoritega².

Liittunnuste osas on eelkõige võrreldud nende keskmisi väärtusi erinevates vastajate alamrühmades, kohati on välja toodud ka võrdlused Läti ja Leedu tulemustega. Selline üksiktunnuse põhisest erinev ning protsentjaotuste asemel keskmist kasutatav lähenemine on ühtlasi sobilik uurimisinstrumendi ja seal kajastatud indikaatorite täiendvaks valideerimiseks (kas tulemused langevad üldisel tasandil kokku).

Noorte hinnangute analüüsil leidis autorite poolset kasutatust programm IBM SPSS Statistics, jooniste moodustamisel on kasutatud programmi MS Excel.

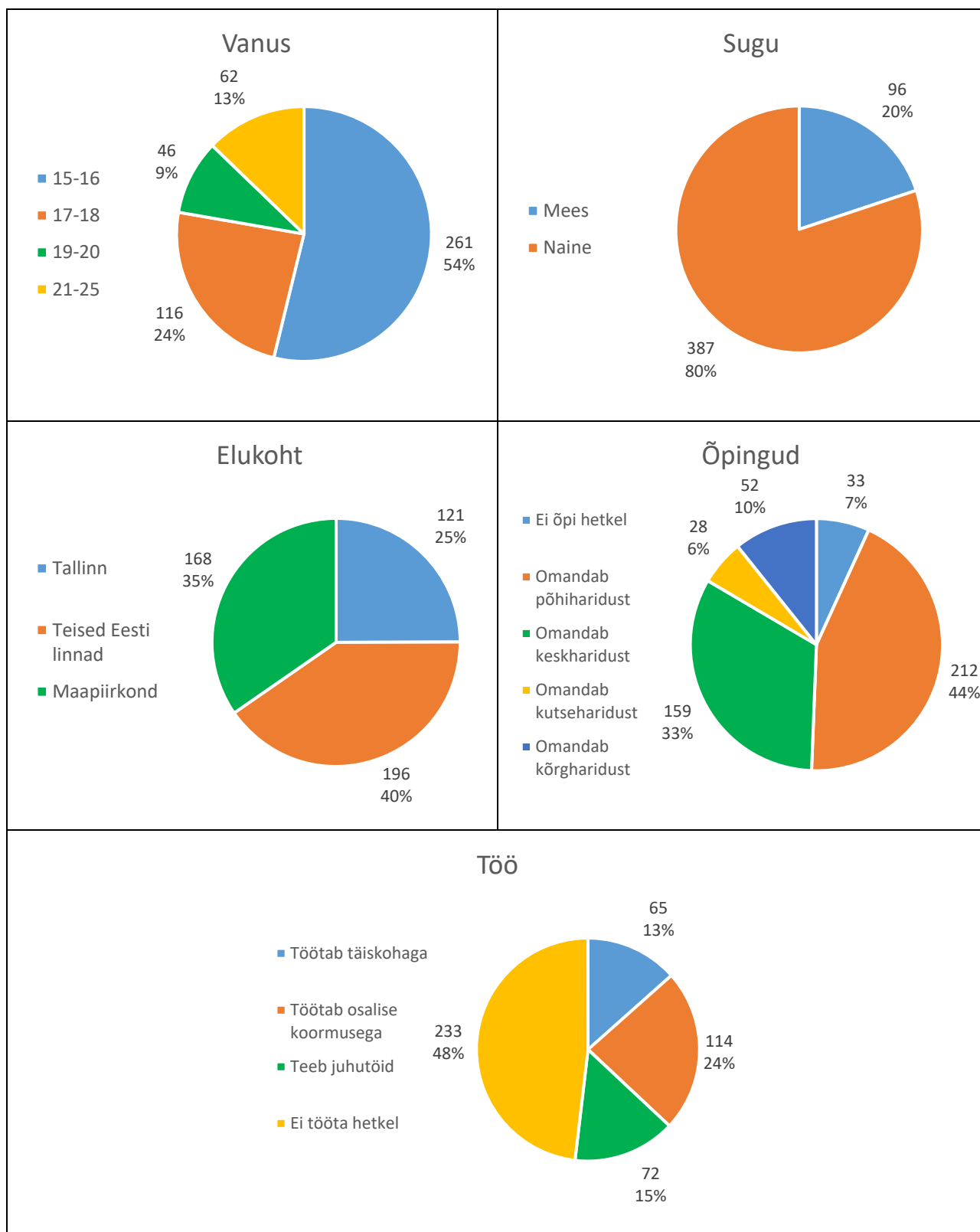
Enne sisulisemate teemade juurde asumist anname ülevaate Eestis küsitlusele vastanud noortest. Vastajaskonna sotsiaal-demograafilist profiili iseloomustab joonis 1, kus tulemused on esitatud nii vastanute arvude kui ka protsentjaotuste lõikes.

Vastajate hulgas on võrreldes uuritava noorte kontingendi üldiste sotsiaal-demograafiliste parameetritega ülesindatud 15–16-aastased noored ning neiud. Seda asjaolu tuleb ka analüüsitulemuste tõlgendamisel arvesse võtta. Samas on edasises analüüsis põhiline osa tulemustest esitatud mitte kõigi vastajate kohta kokku, vaid noorte alamrühmade lõikes, mis seda probleemi leevendab.

Arvestada tuleb ka asjaoluga, et veebiküsitluste korral kalduvad enim vastama aktiivsemad noored, kes on rohkem seotud erinevate osalusvõimalustega ja kelle rahulolu ning tuleviku-perspektiivide hinnangud on pigem positiivsemad.

² Vt <https://youthpitstop.com/en/quality-of-life/>

Andmete esituse juures on toodud välja ka rahulolu ja tulevikuperspektiivide hinnangute võrdlused samas uuringus osalenud Läti ja Leedu noorte vastustega. Lätis teostatud küsitluses osales 1005 ja Leedust 887 vastajat.

Joonis 1. Eesti vastajate sotsiaal-demograafiline profiil.

II Noorte rahulolu elu erinevate aspektidega

Noorte rahulolu elu erinevate aspektidega näitab suhtumist noorte ees seisvatesse olulisematesse probleemidesse, millega nad puutuvad kokku täiskasvanuikka ülemineku käigus. Rahulolu uurimine võimaldab analüüsida ka selliseid üleminekuid nagu haridus-haridus, haridus-tööelu, haridus-pereelu.³

Samuti võimaldab erinevatele noortele avatud võimaluste analüüs kujundada ja hinnata noortepoliitikat konkreetsetes omavalitsustes.

Rahulolu kujutab endast kompleksset, erinevatest aspektidest koosnevat subjektiivset nähtust. Hinnanguid rahulolule ei mõjuta kuigi oluliselt see, millised on objektiivselt analüüsitud tingimused (nt konkreetsetes koolis antava hariduse konkurentsivõime, noorsootöök vajalike vahendite olemasolu ja kvaliteet), vaid kuidas noored neid ise tajuvad. Oluliseks rahulolu kujundavaks teguriks on ühiskonnas juurdunud arusaamad (näiteks on kujunenud välja põlvkondade ülene konsensus Tartust kui teaduslinnast)⁴. Rahuloluhinnangud seonduvad tugevasti emotsioonidega. Motivatsiooniuringud on näidanud, et inimesi panevad liikuma erinevad ajendid⁵. Positiivsed emotsioonid seostuvad sellega, mis rahuldab, rahuldaks või võiks rahuldada erinevaid tarbeid. Negatiivsed emotsioonid osundavad vastupidiselt neile faktoritele, mis segavad ja takistavad tarvete rahuldamist. Sageli mõõdetakse rahulolu hinnatavate objektide ja tegevuste väärtustamise kaudu⁶.

Oluline on ka meeles pidada, et erinevas kasvukeskkonnas sotsialiseerunud inimesed panevad rahulolu hindamisel rõhku erinevatele aspektidele. Kui näiteks osadele noortele on olulisemad haridusest saadavad teadmised, siis teiste jaoks võib rahulolu mõjutada hoopis läbisaamine õpingukaaslastega. Hinnangute mõtestamisel tuleb ka silmas pidada iga konkreetse omavalitsuse materiaalsetest võimalustest tulenevaid erinevusi noortele avanevate eneseteostusvõimaluste kättesaadavuses. Näiteks kuigi noorsootöötajate uuringus osalenud töid noorsootöö valdkonnas tegutsemise olulisema põhjusena välja huvi valdkonna vastu, hinnati rahulolu noorsootöö tegemiseks vajalike võimalustega palju madalamalt⁷. Seetõttu vaatleme käesolevas

³ Beilmann, M.; Lillemäe, E.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Tooding, L.-M.; Trumm, A. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootöoga. TÜ ühiskonnateaduste instituut.

⁴ Soo, K.; Rämmer, A. (2013). Teaduslinn Tartu. Tartlaste kokkupuuted teadusega. 1–26.

https://www.ut.ee/sites/default/files/ssi/places_tartu_ee.pdf

⁵ Rämmer, A. (2010). Motivatsioon noorsootöö tegemiseks ja rahulolu sellealase tegevusega. Murakas, R. (Toim.). Eesti noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused (35–53). Tartu: Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika Instituut.

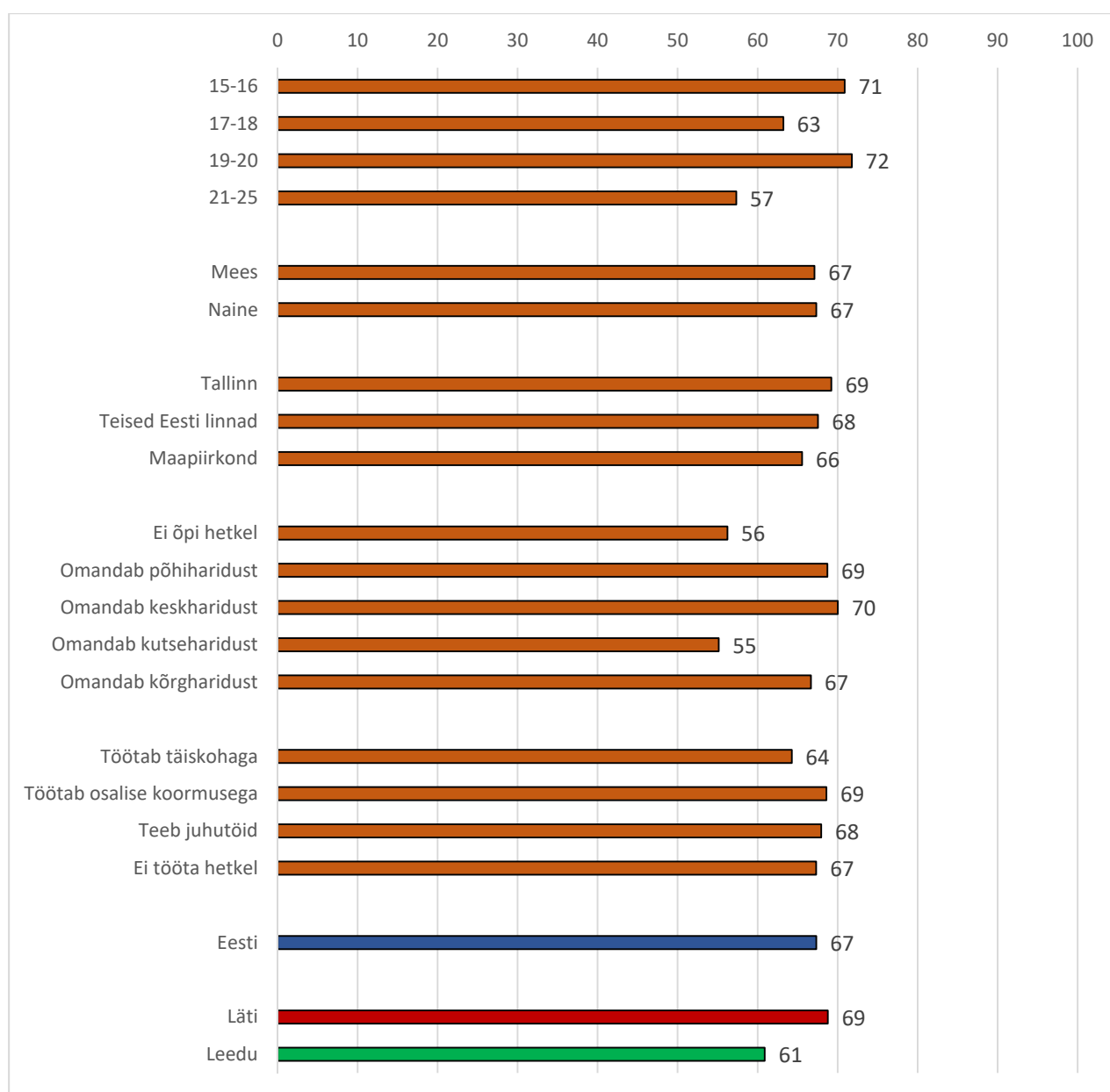
⁶ Rämmer, A. (2017). *Sotsiaalse tunnetuse muutused Eesti siirdeühiskonna kontekstis*. (Doktoritöö, Tartu Ülikool). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁷ Beilmann, M.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Veltmann, V.; Veski, L.; Visnapuu, U.; Paasmäe, P. (2010). *Eesti noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused: kokkuvõtte uuringutulemustest*. Tartu: Tartu Ülikool.

uuringus esmalt üldisi rahulolunäitajaid ning analüüsime seejärel lähemalt ka rahulolu konkreetsemates valdkondades.

Noorte eluga rahulolu mõõdeti Balti noorte elukvaliteedi uuringu raames kahel viisil: a) küsimus üldise eluga rahulolu kohta; b) rahuloluhinnangud elu erinevate aspektide (hariduse kvaliteet, eluase, kodulinn/-vald, elupaik (kogukond, naabrid, ümbrus), töö, sõbrad, pere, tervis, turvalisus väljaspool kodu, turvalisus internetis /sotsiaalvõrgustikus, sissetulekud). Mõlemal korral kasutati vastamiseks 10-pallist skaalat 1 – üldse mitte rahul ... 10 – väga rahul.

Üldiste rahuloluhinnangute keskmised Eesti vastanute alarühmade lõikes ning võrdluses Läti ja Leeduga on esitatud joonisel 2. Skaala on teisendatud vahemikule 0–100.

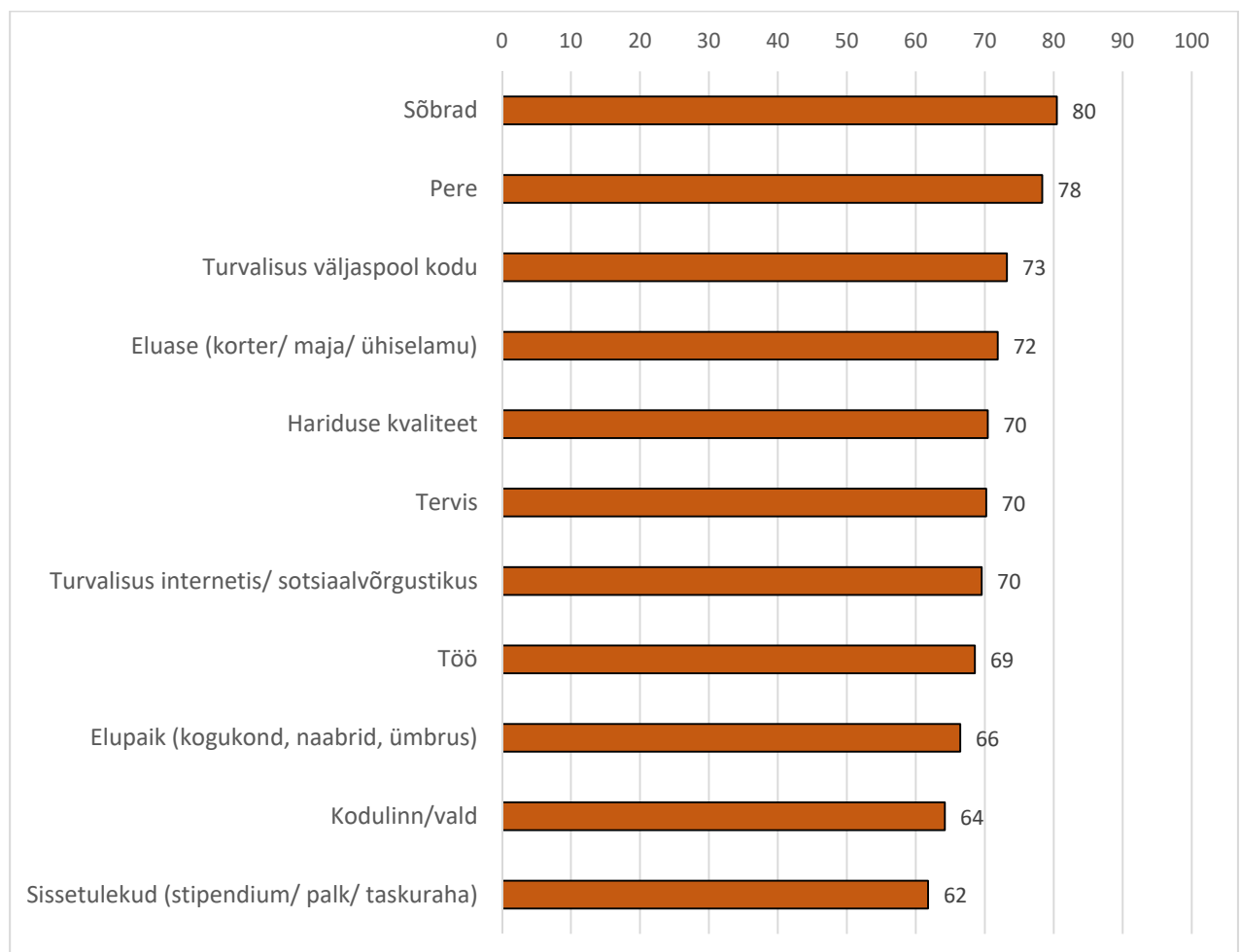

Joonis 2. Noorte üldine rahulolu eluga (keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, soolised erinevused hinnangutes praktiliselt puuduvad. Hinnangute kõikumine vanuserühmade lõikes võib olla tingitud ealistest iseärasusetest ja vanusega seotud probleemide/võimaluste lisandumisest. Näha on kergelt tendentsi rahulolu tõusu suunas elukoha asula suuruse kasvamisel, mis võib olla seotud vastaja käsutuses olevate võimalustega. Tunduvalt madalam teistest on nende noorte rahulolu, kes ei ole seotud haridussüsteemiga või omandavad kutseharidust. Üldiselt võime me siiski rääkida noorte küllaltki kõrgest rahulolust eluga. Rahulolu üldhinnangute keskmised Eesti ja Läti noorte seas on küllalt sarnased, Leedu noorte rahulolu on keskmiselt madalam.

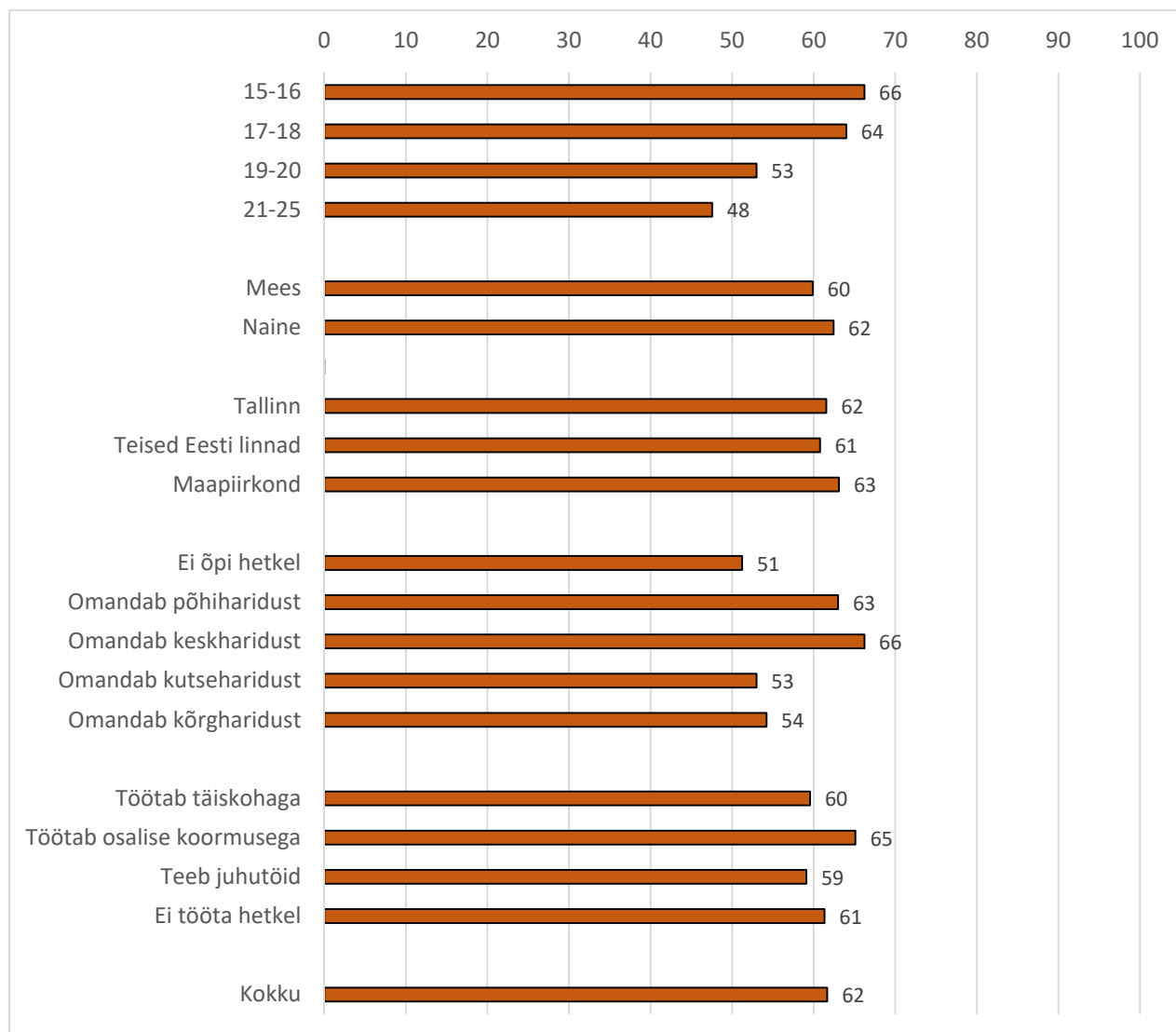
Madala eluga rahulolu põhjustena tõid eesti noored välja eelkõige isiklikke probleeme (suhted pere ja sõpradega), majanduslikku olukorda, ajapuudust/töö/õpingute/ vaba aja tegevuste ühitamise raskust ning tervisega seotut.

Järgnevalt vaatame rahuloluhinnanguid elu erinevatele valdkondadele (joonis 3).

Joonis 3. Noorte rahulolu elu erinevate aspektidega (keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, on kõrgeim rahulolu sõprade ja perega. Ka teiste komponentide osas on hinnangud üldiselt kõrgemapoolsed. Kõige madalam on hinnang sissetulekutega rahulolule. Vaatleme sissetulekute-alaseid hinnanguid eraldi vastajate alarühmade lõikes (joonis 4).

Joonis 4. Rahulolu sissetulekutega (stipendium/palk/taskuraha) noorte alarühmade lõikes (keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Näeme, et rahulolu langeb vanuse kasvades, seda ilmselt suuresti seoses vajaduste tõusmisega iseseisvasse ellu sisenemisel. Meeste rahulolu on naiste omast veidi madalam. Suuri piirkondlikke erisusi pole, ilmselt on maapiirkonnas elades rahalised vajadused ka veidi väiksemad. Staatuse järgi haridussüsteemis eristuvad kõrgema rahulolu poolest üldhariduskoolide õppurid (ilmselt elavad nad valdavalt vanematega ühes leibkonnas). Madalam on rahulolu sissetulekutega mitteõppivate ning kutse- või kõrgharidust omandavate noorte seas, kes peavad suuremal määral iseseisvalt hakkama saama. Kõrgema rahulolutasemega osakoormusega töötajateks on ennast märkinud suur osa üldhariduskoolide õppureid.

III Noorte võimalused hariduse ja töö valdkonnas

Üha enam räägitakse sellest, milliseid (tööks vajalikke) oskusi haridus annab. Haritumad inimesed on tervemad, nad on aktiivsemad kodanikud, osalevad enam vabatahtlikus töös ja elukestvas õppes. Haridus tasub ennast ära ka Eesti tööturul. Lisaks sotsiaalse mobiilsuse võimalustele kaasnevad Eestis akadeemilise kõrgharidusega ka kõrgemad sissetulekud⁸. Samas on haridusteel omandatud uute teaduslike teadmiste juurutamiseks vaja need ka inimeste igapäevaste praktikatega ühitada⁹.

Põhihariduse omandamise olulist paranemist peale 1990-ndaid saab selgitada efektiivsema ja paindlikuma haridussüsteemiga¹⁰. Peamiste põhjustena saab välja tuua õhtu- ja kaugõppe süsteemi levikut ja klassikomplektide suuruse vähenemist. Samaselt teistele postsotsialistlikele riikidele olid eelistatumateks erialadeks äranduse, sotsiaalteaduste ja õiguse õppekavad. Noored on ka hariduse omandamise järgselt tööturule hästi integreerunud, 25–29-aastaste noorte palganäitajad olid kõrgemad kui kogu tööealisel elanikkonnal¹¹.

Tallinna noorte väärtusuuringust ilmnas, et noorte jaoks oli olulisimaks õppimise eesmärgiks soovitud eriala omandamine ja erialaste võimete väljaarendamine ning isiksuse arendamine¹². Populaarseimateks erialadeks olid edukust ja populaarsust toovad ametid (teadlane, ärimees, arst, arhitekt)¹³. Noorte haridusplaanide osas domineerisid kõrgharidusega erialad ning töökarjääritaotluste osas ei olnud kohta lihttöö tegijatele¹⁴.

Viimase kümnendi jooksul oli noorte tööpuudus kõrgeim 2010. aastal, mil kolmandik Eesti noortest olid töötud¹⁵. Majandussurutise kõrval mängis siin suurt rolli ka esmakordselt tööturule sisenevate, „lulva revolutsiooni“ ajal sündinud noorte arvukus. Mitte-eesti noorte tööturu-positatsioon oli eesti noorte omast halvem¹⁶. Noorte tööturule lülitumist mõjutavad tugevasti institutsionaalsed reeglid: haridussüsteem ja tööturu regulatsioonid ning tööturu struktuur (kui

⁸ Valk, A., Silm, G. (2015). *Haridus ja oskused: PIAAC uuringu temaatiline aruanne nr 6*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

⁹ Kiisel, M. (2018). Miks kool ei mõju? Ja mis siis mõjub? *Õpetajate Leht*, 19.10.2018.

<http://opleht.ee/2018/10/miks-kool-ei-moju-ja-mis-siis-mojub/>

¹⁰ Veldre, V. (2010:116). Noorte haridusvalikud. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

¹¹ Krusell, S. (2010:31). Noored tööjõuturul. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut

¹² Rämmer, A. (2009). Koolilõpetajad väärtustavad enim hea hariduse omandamist. (28–32).

¹³ Rämmer, A. (2009). Koolilõpetajad hindavad mainekateks edukust ja tuntuks toovaid elukutseid. (32–35).

¹⁴ Rämmer, A. (2009). *Eesti koolinoorte väärtused*. Sutrop, M.; Valk, P.; Velbaum, K. (toim) *Väärtused ja väärtuskasvatus valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetika-keskus, 83–117.

¹⁵ Nurmela, K. (2010:31). Noored tööturul. *Noorteseire aastaraamat 2010: Noored ja tööturg*. Tallinn: Praxis.

¹⁶ Krusell, S. (2008). noorte eestlaste ja mitte-eestlaste tööturu-positatsioonid. Taru, M. (toim.) *Noorte aktiivsus: päri- ja pahupool*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

palju ja millistel tegevusaladel on ametikohad ning millised on ametikohad). Samuti määrab noorte tööturuvõimalusi ka juurdepääs haridusele ja erineva haridustasemega noorte osakaal. Olulise tähtsusega on ka noorte vanuserühma suurus, samuti poliitikameetmed ja aktiivsed tööturumeetmed¹⁷.

Õpilase õppeedukus sõltub rohkem tema kodust (vanemate haridus ja kodu materiaalne olukord) kui koolist¹⁸.

Alates 1990. aastatest on sotsiaalse päritolu mõju hariduse kättesaadavusele suurenenud¹⁹. Vaestest peredest pääseb ülikooli suhteliselt vähem noori. 2013. aastal, enne kõrgharidusreformi töötas 40% tudengitest. 2016. aastal tehtud uuringust ilmnes, et tööil käib 66% Eesti üliõpilastest²⁰. Peamiste töölkäimise põhjustena toodi välja elamiskulude katmise vajadust ja töökogemuse omandamist.

Rahvusvaheline uuring EXCEPT²¹ tõi välja, et Eestis on oluliseks tööturutõrjutusriskiks vanus: analüüsi kaasatud 15–29-aastaste seas oli oht töötuks jääda suurim noorimatel. Töötuks olemine on ka oluliseks sotsiaalse tõrjutuse tajumise teguriks²².

Balti noorte elukvaliteedi uuringu andmete põhjal on noorte haridus- ja tööalaste võimaluste iseloomustamiseks algandmete baasil konstrueeritud koondnäitajad. Noorte hinnanguid haridusalastele võimalustele kajastab vastav indeks, mis on moodustatud küsimustele „Palun hinnake oma võimalusi ...“ a) „omandada soovitud haridus“ ja b) „tegeleda enesetäiendamise, osaleda kursustel, seminaridel, koolitustel“ järjestusskaalal 1–4 („Ei ole võimalusi“ ... „Kõik võimalused on olemas“) antud punktide kokku liitmise teel. Koondtunnuse skaala on teisendatud vahemikule 0–100.

Koondnäitaja keskmised väärtused noorte eri alarühmades ning teistes Balti riikides on esitatud joonisel 5.

¹⁷ Unt, M. (2014). Kontekst: noorte tööturule lülitumist mõjutavad protsessid Eestis. Unt, M.; Täht, K. *Tööturu väljakutsed kõrgharidusele*. Tallinn: Archimedes, (18–30).

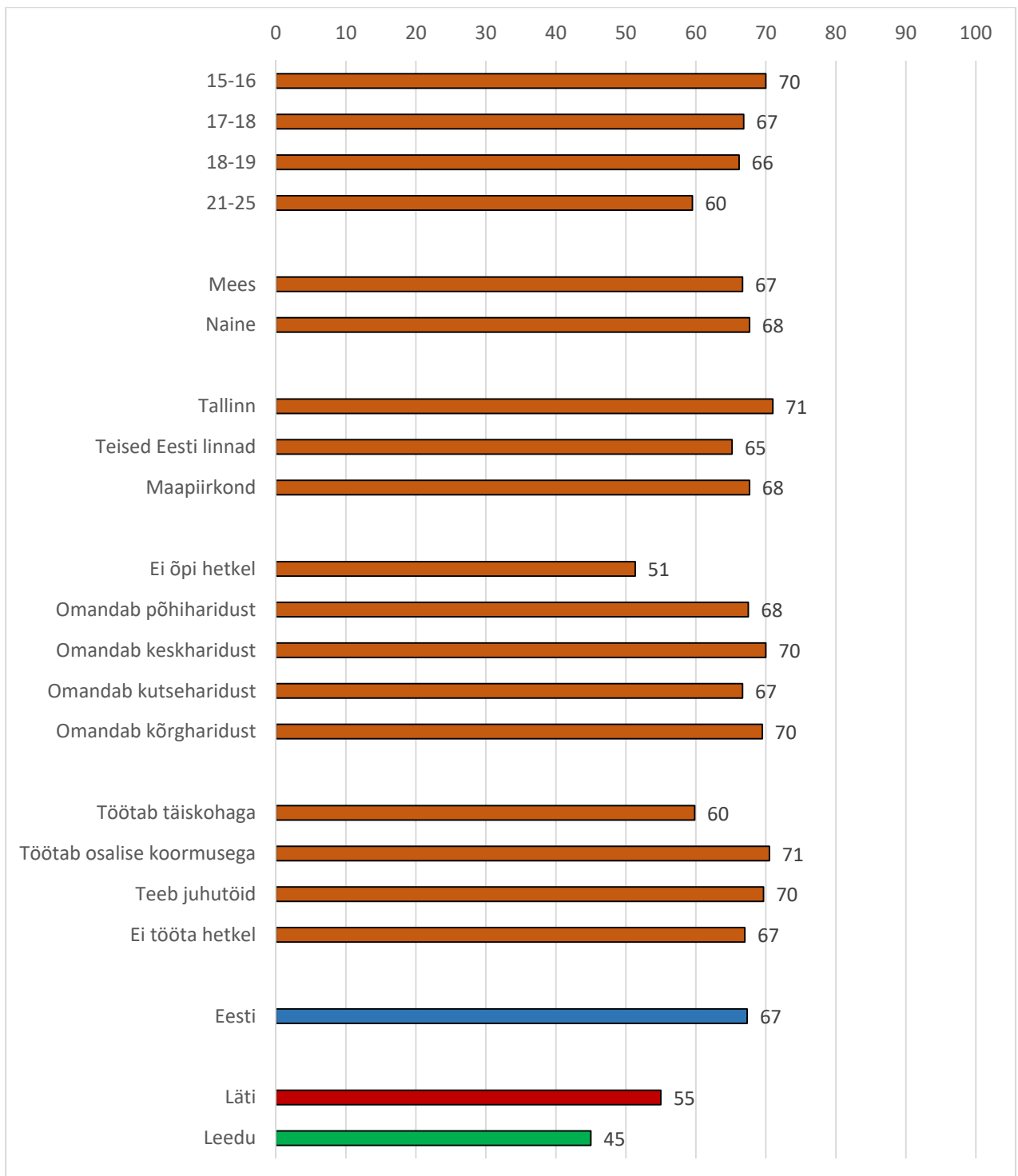
¹⁸ Strenze, T. (2008). Eesti koolide kvaliteet ja selle mõju õpilaste õppetulemustele. Rämmer, A. (toim). *Vaateid teelahkelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 87–102.

¹⁹ Saar, E., Möttus, R. (2013). Higher education at a crossroad: the case of Estonia. Frankfurt am Main: Peter Lang Academic Research.

²⁰ Haaristo, H-S., Kirss, L., Leppik, C., Mägi, E., Haugas, S. (2017). Eesti üliõpilaste eluolu 2016: rahvusvahelise üliõpilaste uuringu EUROSTUDENT VI Eesti analüüs. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

²¹ Stasiowski, J., Täht, K. (2016). Another approach to risk groups identification, EXCEPT Working Papers, WP No 6. Tallinn University, Tallinn. <http://www.except-project.eu/workingpapers/>

²² Kasearu, K.; Trumm, A. (2008). Tajutud sotsiaalse tõrjutuse põlvkondlik edasikandumine Eesti, Saksamaa ja Suurbritannia näitel. Rämmer, A. (toim). *Vaateid teelahkelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme Eestis* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 65–86.

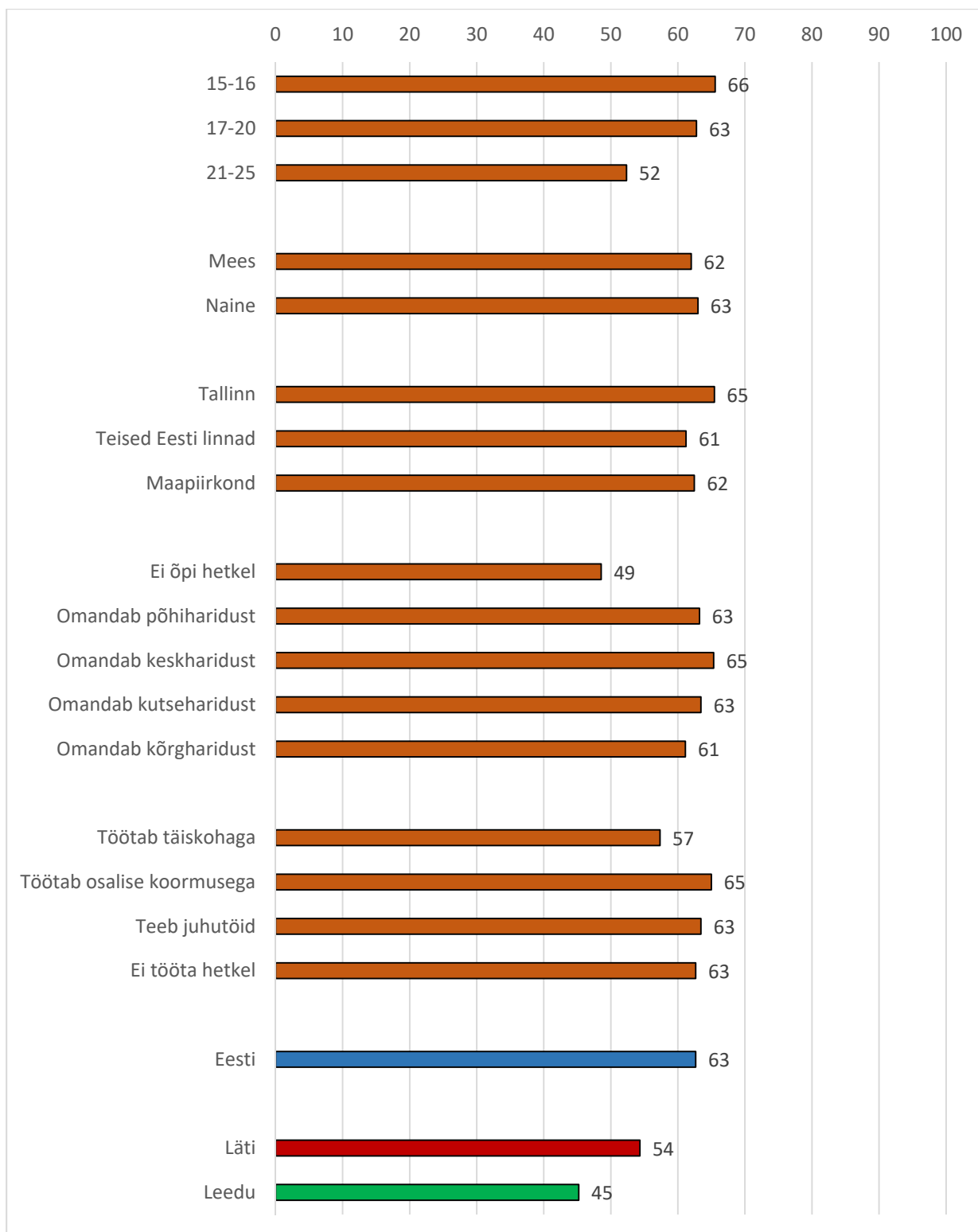

Joonis 5. Noorte haridusega seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, on hinnangud üldiselt küllaltki kõrged, ka väärtustavad Eesti noored oma haridusalaseid võimalusi Läti ja Leedu eakaaslastest keskmiselt tunduvalt kõrgemalt. Vanuse tõustes hinnangud langevad: ilmselt mõjutab seda tendentsi ettekujutuste järkjärguline asendumine praktiliste kogemustega. Soolisi erinevusi hinnangutes praktiliselt pole, asulatüübiti on veidi vähem optimistlikud väljaspool pealinna elavad linnanoored. Madalaim hinnang haridusalastele võimalustele on seotud nende kuni 25-aastaste noortega, kes asuvad väljaspool haridusüsteemi: ilmselt võivad ka siin tunda anda praktilised negatiivsed kogemused. Sama noorte kategooriaga kattub suurel määral ka täiskohaga töötamine.

Töölaste võimaluste hindamiseks moodustasime analoogselt haridusele koondtunnuse, liites kokku hinnangud võimalustele a) meeldiva elukutse valimiseks, b) meeldiva töökoha leidmiseks ja c) ettevõtlusega tegelemiseks. Üksiktunnuste hindamisel oli vastajatel kasutada haridusalaste võimaluste hindamisega analoogne 4-palline järjestusskaala. Tulemused skaalal 0–100 on esitatud joonisel 6.

Nagu jooniselt näeme, on tööalaste võimaluste hindamise tulemused väga sarnased haridusvõimaluste hinnangutele: keskmise taseme langemine vanuse kasvades, täiskohaga töötajate ja eriti mitteõppijate madalamad hinnangud. Võib-olla eristuvad teistest asulate noortest veidi selgemini Tallinnas elavad ja seasel tööturul opereerivad noored. Analoogselt hariduse valdkonnale hindavad Eesti noored ka oma tööalaseid võimalusi Läti ja Leedu noortest kõrgemalt.

Joonis 6. Noorte tööga seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

IV Noorte ühiskondlik ja poliitiline osalus

Eesti noori iseloomustab kõrge altruism. 2009. aastal läbi viidud vabatahtliku tegevuse uuringus põhjendas valdav osa noortest vabatahtlikus tegevuses osalemist sooviga aidata teisi²³.

Ka 2011 kuni 2015 Tartu piirkonnas ja Ida-Virumaal läbi viidud rahvusvahelises MYPLACE uurimisprojekti ilmses vabatahtliku tegevuse olulisus²⁴. Samuti toodi välja, et nii eesti- kui venekeelsetel noortel oli tugevasti väljaarenenud Euroopa identiteet. Euroopaga seotud teemadest oli huvitatud ligikaudu kaks kolmandikku uuringus osalenud noortest. Õiglase ühiskonnakorralduse osas jäi kõlama kaks vastandlikku seisukohta. Ühelt poolt jäi kõlama mõte, et riik peaks rohkem ära tegema sotsiaalse õigluse tagamisel – näiteks tagama õiglase(ma)d palgad, rakendama proportsionaalset maksustamist, arendama ettevõtlust jne. Teisalt oli üsna tugevalt esindatud ka neoliberaalne mõtteviis, et valitsus ei saagi kuigi palju olukorra parandamiseks ära teha ning nii isikliku kui ühiskondliku heaolu saavutamisel peakski pöörõhk olema inimestel endil. Poliitikas ja ühiskonnas osalemise võimalused assotsieerusid sageli konventsionaalsete võimalustega nagu näiteks valimistel hääletamine, erakonnas või selle noorteühenduses tegutsemine. Populaarseimaks poliitikas osalemise viisiks oli valimistel hääletamine ning alates 2017. aastast saavad kohaliku omavalitsuse volikogude valimistel osaleda ka vähemalt 16-aastased noored.

MTÜ Lastekaitse Liit poolt läbi viidud kordusküsitluse “Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides”²⁵ tulemustest selgus, et noortest on 63% teadlikud oma õigusest avaldada arvamust kohaliku elu korraldamises. Mõnevõrra on võrreldes 2013. aastaga vähenenud laste ja noorte valmisolek kohaliku elu korraldamises kaasa rääkida ning laste ja noorte osakaal, kes on avaldanud oma arvamust kohaliku elu korraldamise osas. Samuti selgus, et vähenenud on nii noorteorganisatsioonide ja noortekeskuste osakaal laste ja noorte infokanalina kui ka aktiivsus laste ja noorte küsitlemisel seoses kohaliku elu korraldamisega.

On positiivne, et ühiskonna hoiakud laste ja noorte kaasamise osas on muutunud toetavamaks. Siiski on senisest enam vaja juurutada põhimõtet, et lapsed ja noored on oma arengutasemest lähtuvalt kaasatud kohaliku elu kujundamisse ja avaldavad aktiivselt oma arvamust antud teemal.

2011. aastal tehtud noorsootöös osalemise uuringus ilmses, et osalemist noorsootöötgevustes motiveerisid enim nendes osalevad sõbrad. Väga oluliseks motiveerivaks teguriks peeti ka

²³ Jõe, H. (2010:110). Noored ja vabatahtlik tegevus. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

²⁴ Taru, M. (2015). Noorte ühiskondlik-poliitiline aktiivsus ja hoiakud. Projekti Myplace tulemused ja poliitikasoovitused. *MYPLACE: Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement*. www.fp7-myplace.eu/documents/policy-forum/National-Policy-Estonia.docx

²⁵ MTÜ Lastekaitse Liit (2017). “Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides” (2017). <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse.pdf>

tegevuste endi meeldivust ning eneseteostusvajadusi. Kui kuuluvusvajadused motiveerisid pigem nooremaid, siis eneseteostusvajadused olid olulisemad vanemate vanuserühmade liikmete jaoks. Vabatahtlikus tegevuses osalemist motiveeris väga olulisel määral kuuluvusvajadus²⁶. Vabatahtlikus tegevuses osalemine lihvib ka sotsiaalseid oskusi²⁷.

Noorsootöös osalemine võib parandada haridus- ja tööalaste otsuste tegemise võimekust²⁸. Noorte osalus ühiskonnaelus ja nende hoiakud sõltuvad suurel määral ühiskonnas toimuvast²⁹.

2004 kuni 2016 teostatud Euroopa Sotsiaaluuringust ilmnes, et 15–26-aastaste Eesti noorte huvi poliitika vastu ei erine nende Euroopa eakaaslaste omast³⁰. Eesti noorte kodanikuaktiivsus on vanematesse earühmadesse kuulujatest kõrgem. Eesti noortest on kodanikuosaluse poolest agaramad vaid pikema demokraatiakogemusega riikide noored. Varem Nõukogude Liidu mõjusfääri kuulunud riikide seas paistab Eesti silma kõrgeimate noorte kodanikuosaluse näitajatega.

2015 kuni 2018 läbi viidud rahvusvahelises CATCH-EyoU uuringus³¹ toodi välja noorte kodanikuaktiivsuse tüpoloogia, mille kohaselt on 5% noortest väga aktiivsed, poliitiliselt meelestatud aktivistid, 30% vabatahtlikule tegevusele ja altruismile orienteeritud, 28% tegutseb aktiivselt digimaailmas ning passiivseid noori on 37%. Samalaadne muster ilmnes ka Tartu gümnaasiumi-õpilaste seas³². Tugeva Eesti identiteedi kõrval samastuti samaväärselt ka Euroopaga ning peeti teiste inimeste aitamist oluliseks. Noorte suhteliselt madal huvi valimiste vastu leidis siingi kinnitust: vaid veidi üle neljandiku noortest plaanis eesseisvatel Riigikogu valimistel osaleda.

Kui Eesti noorte konventsionaalne poliitiline osalus (nt erakondadesse astumine, valimistel hääletamine või kandideerimine) on madalama osalusega Nõukogude Liidu mõjusfääri kuulunud riikide seas kõrgeim, siis nii MYPLACE kui ka CATCH-EyoU projekti andmetel internetis ja

²⁶ Rämmer, A. (2011). Noorte motivatsioon noorsootöös osalemiseks ja nende hoiakud noorsootöö suhtes. *Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2011*, 55–69. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus Praxis.

²⁷ Beilmann, M.; Lillemäe, E.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Tooding, L.-M.; Trumm, A. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootööga. TÜ ühiskonnateaduste instituut. [www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/noorsootoos osalevate noorte rahulolu noorsootooga loppraport_2018a.pdf](http://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/noorsootoos_osalevate_noorte_rahulolu_noorsootooga_loppraport_2018a.pdf)

²⁸ Taru, M. (2017). Noorsootöös osalemise mõju noorte haridus- ja tööplaanidele ning võimele hinnata oma pädevusi. *Noorteseire aastaraamat 2016: Mitte- ja informaalne õppimine* (51–65). Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

²⁹ Rämmer, Andu (2018). Uuring: ärevad ajad muudavad noored ühiskondlikult aktiivseks. Novaator / ERR. <https://novaator.err.ee/835650/uuring-arevad-ajad-muudavad-noored-uhiskondlikult-aktiivseks>

³⁰ Beilmann, M. (2018). Eesti noorte kodanikuosalus võrdluses teiste maadega. *Noorteseire aastaraamat 2017–2018* (37–58). Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

³¹ Kalmus, V.; Beilmann, M. (2017). Mis tüüpi kodanikud on Eesti noored? *Mihus* (13–14). Tallinn.

³² Rämmer, A. (2018). *Tartu 16–18-aastaste noorte sotsiaalne ja poliitiline aktiivsus*. Tartu Ülikool: Ühiskonnateaduste Instituut. http://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2018-10/Tartu%20noorte%20aktiivsuse%20uuring_2018.pdf

sotsiaalmeedias asetleidvates tegevustes osalemises sarnast selgepiirilist Ida- ja Lääne-Euroopa eristust ei ilmne³³. Laste internetikasutamise uuringust³⁴ selgus, et *online*-osalusega seotud tegevused ei ole laste jaoks olulised: kaheksa noort kümnest pole kunagi liitunud mõne kampaania või protestiga ning kaks kolmandikku noortest pole mitte kunagi arutanud teistega poliitiliste või ühiskondlike probleemide üle. Internetitegevuste seas annab tooni suhtlus ja meelelahutus. Noorte digiosalust aitaks tõsta noorte digikodanike panuse suurem toetamine täiskasvanute poolt³⁵.

Nõukogude-järgse aja alguses ellu astunud noorte osaluse analüüs näitab, et nende huvi poliitikas toimuva vastu on vanuse kasvades veelgi suurenenud ning nad ei ole varasematest põlvkondadest passiivsemad kodanikud³⁶. Seega ei saa väita, et praegused noored oleksid kuidagi iseäranis poliitika ja päevakajaliste teemade kauged³⁷.

Noorte ühiskondliku ja poliitilise osaluse võimaluste mõõtmiseks koostasime indeksi, millesse ühendati 4-pallisel skaalal (1 – „Ei ole võimalusi“ ... 4 – „Kõik võimalused on olemas“) iseloomustatud seitsme hinnangu väärtused („Osaleda mittetulundusühingute või valitsusväliste organisatsioonide tegevuses“, „Osaleda poliitiliste organisatsioonide ja erakondade tegevuses“, „Osaleda noorteorganisatsioonide tegevustes“, „Osaleda noortele korraldatud projektides ja tegevustes“, „Teha vabatahtlikku tööd“, „Osaleda kohaliku omavalitsuse otsuste kujunemisprotsessis“, „Osaleda kooli või ülikooli otsuste kujunemisprotsessis“). Tulemusi kajastab järgnev joonis 7. Täiendavalt on vaja arvesse võtta, et osaluse valdkonnas jätsid paljud vastanud sisulised hinnangud andmata, mistõttu koondnäitaja väärtused võivad mõnede alarühmade korral olla seoses väikese vastajate arvuga ebausaldusväärsed.

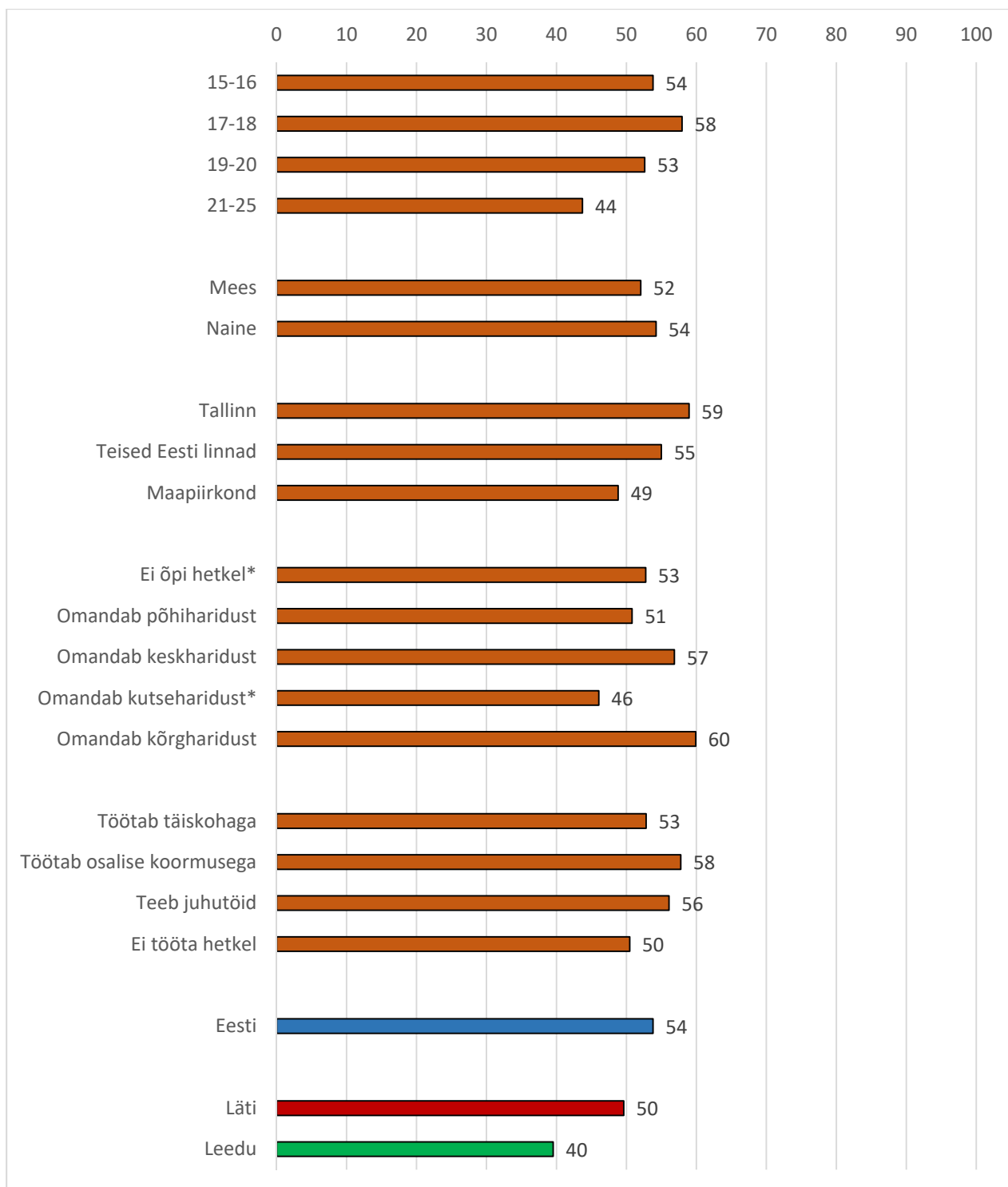
³³ Allaste, A.-A., Beilmann, M., Tiidenberg, K. (2018). Digitaalne osalus. *Noorteseire aastaraamat 2017–2018* (119–141). Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

³⁴ Sukk, M., Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. Kalmus, V., Kurvits, R., Siibak, A. (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

³⁵ Beilmann, Mai; Kalmus, Veronika (2019). Kuivõrd aktiivne digikodanik on Eesti noor? *Märka Last*. <http://ajakiri.lastekaitseliit.ee/2019/02/05/kuivord-aktiivne-digikodanik-on-eesti-noor%E2%80%9C>

³⁶ Kalmus, V., Kõuts-Klemm, R., Beilmann, M., Rämmer, A. ja Opermann, S. (2018). Long-lasting shadows of (post)communism? Generational and ethnic divides in political and civic participation in Estonia. Rmt: Wimmer, J., Wallner, C., Winter, R. ja Oelsner, K. (toim). (Mis)understanding political participation: digital practices, new forms of participation and the renewal of democracy, lk 35–56. New York: Abingdon: Routledge Taylor & Francis Ltd.

³⁷ Beilmann, M. (2018). Sealsamas: 55.

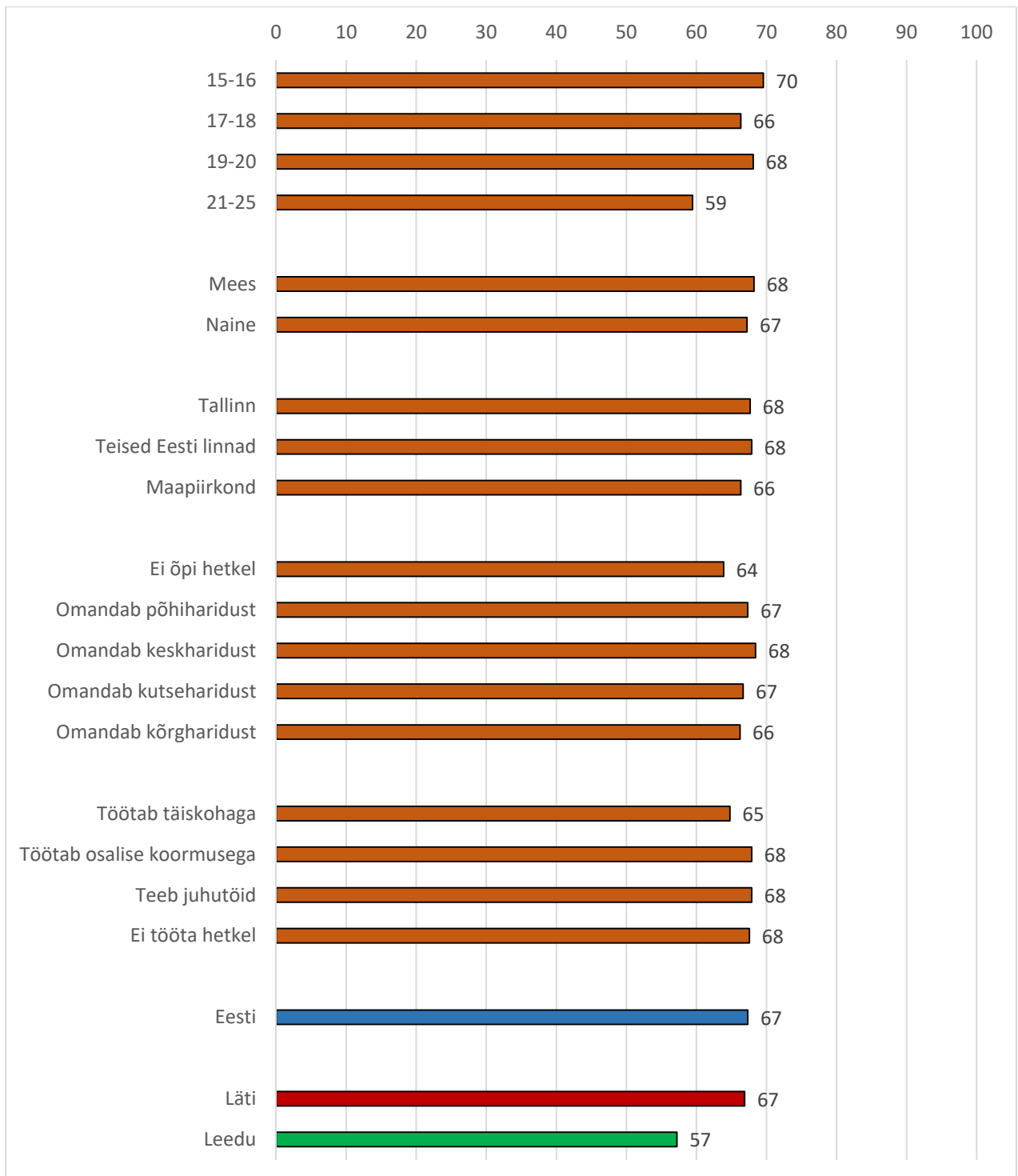

Joonis 7. Noorte ühiskondliku ja poliitilise osalusega seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

*tulemus on seoses väikese vastajate arvuga ebausaldusväärne

Nagu näeme, hinnatakse osalusvõimalusi kõrgemalt 17–18-aastaste seas, ka on need paremad suuremates asulates. Naised on osalusvõimalustega meestest veidi enam rahul, kõrgem on rahulolu ka kesk- ja kõrghariduse omandajate hulgas.

Osalusega seotud üldisem, n-ö ühiskondliku vabaduse dimensioon on kajastatud liitmõõdiku kaudu, mis koondab kokku hinnangud võimalustele a) saada usaldusväärset ja objektiivset teavet sündmuste kohta riigis ja maailmas; b) väljendada vabalt oma arvamust, otsuseid, uskumusi ja c) tutvuda mõttekaaslastega oma kodukandis või internetis. Hinnanguskaala on traditsiooniliselt 4-palline, tulemused noorte rühmade lõikes on esitatud joonisel 8.

Joonis 8. Ühiskondliku vabaduse võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, on hinnangud selle näitaja osas küllaltki sarnased, madalamad keskmise väärtused on seotud vanema vanuserühma ja töötavate noortega. Eraldi võib tõstatada küsimuse, kas nendes rühmadesse kuuluvad noored tunnetavad rohkem piiranguid või on nende vabadustelased nõudmised kõrgemad.

V Noorte vaba ajaga seotud võimalused

2007. aastal Tallinnas läbi viidud noorsoouuringus selgus, et koolilõpetajate seas olid tähtsamateks vaba aja tegevusteks õppimine, hea hariduse omandamine, kodu ja perekonna eest hoolitsemine ning suhtlemine sõpradega³⁸. 2009. aastal tehtud uuring³⁹ näitas, et noorte seas on populaarsemateks vaba aja tegevusteks sportimine ja sõpradega aja veetmine ning lugemine. Noormeestele on olulisem sportimine ning neiuudele lugemine.

2011. aastal toimunud noorsootöös osalemise uuringus ilmnis, et noorsootöoga oli rohkem või vähem kokku puutunud enamus noortest⁴⁰. Täisealiste noorte huvid ja eelistused kalduvad olema selgemini välja kujunenud kui noorematel, kes eelistavad proovida eri tegevusi, ning nende ajaressurss võimaldab ka rohkem tegevusi korraga ette võtta. Eesti noorte ülekaalukalt eelistatuim noorsootöötegevus on huvitegevus, mille seas omakorda domineerib sport. Tütarlaste seas tegeletakse spordi kõrval ka kaunite kunstidega. Kõige kaugemaks valdkonnaks huvitegevuses on noorte jaoks õpilasfirma või ettevõtluse arendamise programm, millega pole väga suur osa noori üldse kokku puutunud. Noortekeskustega on puutunud kokku umbes pooled kuni 18-aastased noored, kuid struktureeritud tegevuste vähesuse tõttu veedavad paljud seal niisama aega. Noortelaagrites on osalenud üle poolte kuni 15-aastastest ja malevas kolmandik kuni 18-aastastest. Ligikaudu igal kolmandal noorel on kogemus noorteprojekti läbi viimisest ning noorteühingus osalemisest. Noorteühingutest on populaarseimad (üli)õpilasesindused. Seega võib öelda, et Eesti noored on olnud väga aktiivsed neile loodud erinevaid võimalusi kasutama. Kuigi noorte vabaajategevustes annab tooni huvitegevus, mis sageli võib olla seotud kooli juures pakutavate võimalustega, leiavad noored oma sõnul aega ka muudeks noorsootöötegevusteks, alates vabatahtlikust tööst kuni malevate ning noorteprojektideni.

2018. aastal tehtud noorsootöös osalevate noorte uuringus toodi piirangutena välja raskused eakohase laagri leidmisel ja malevakohtade vähesus⁴¹.

Laste internetikasutamise uuringust⁴² selgus, et see on muutunud Eesti laste igapäevaelu lahutamatuks osaks: 9–17-aastastest lastest 97% kasutab internetti vähemalt ühest seadmest iga päev. Võrreldes 2010. aastaga on laste internetikasutamise sageduses toimunud märgatav kasv.

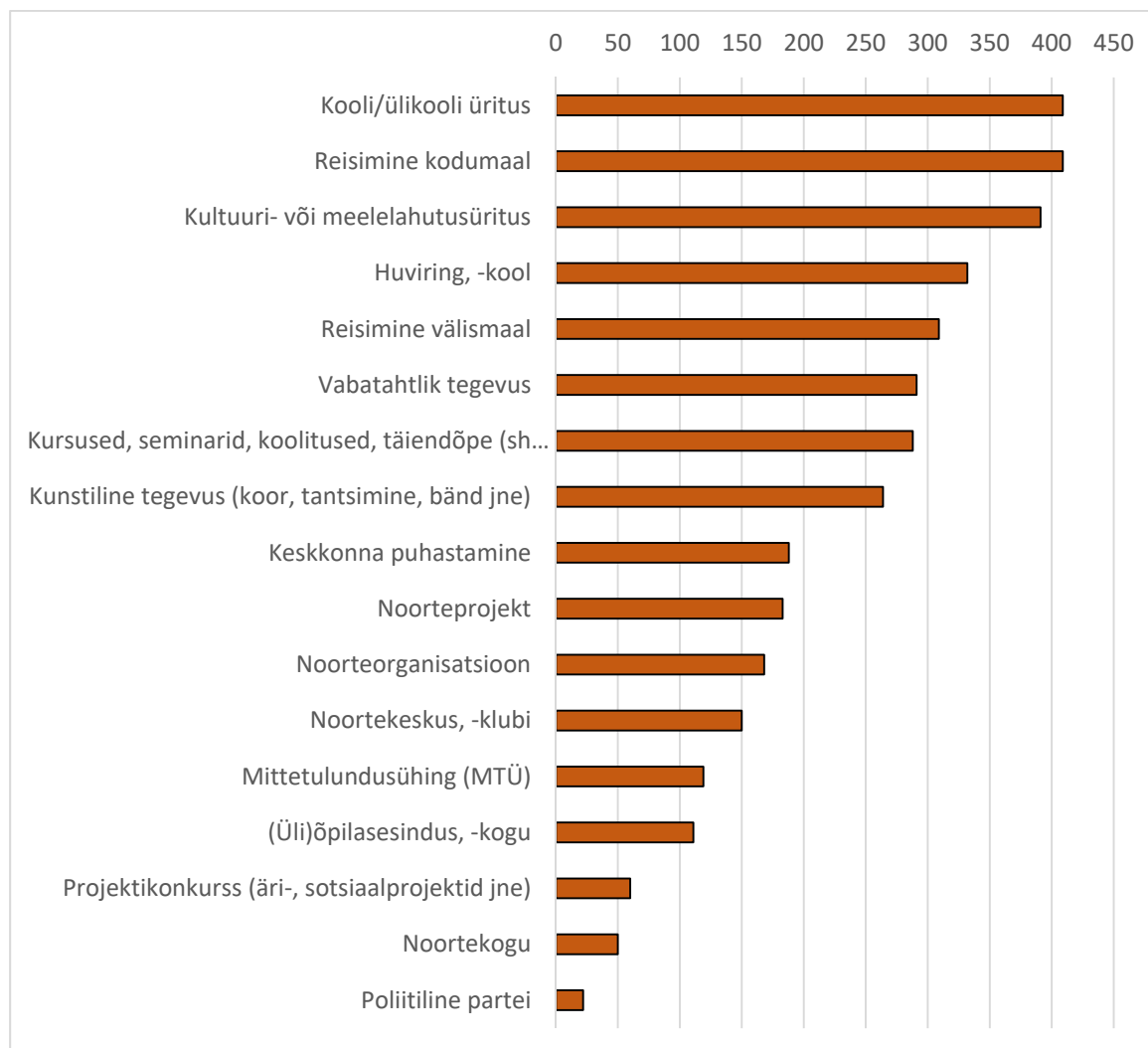
³⁸ Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. Sutrop, M.; Valk, P.; Velbaum, K. (toim) *Väärtused ja väärtuskasvatus valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 83–117.

³⁹ Nimmerfeldt, G. (2010:99). Noorte vaba aeg. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

⁴⁰ Kirss, L., Batueva, V. (2011). Eesti noorte osalemine noorsootöös. *Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2011*, 37–52. Tallinn: SA Poliitikauuringute Keskus Praxis.

⁴¹ Beilmann, M.; Lillemäe, E.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Tooding, L.-M.; Trumm, A. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootöoga. TÜ ühiskonnateaduste instituut. www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/noorsootoos_osalevate_noorte_rahulolu_noorsootooga_loppraport_2018a.pdf

2018. aastal Balti noorte elukvaliteedi uuringus osalenud noored on oma vaba aja kasutamisel aktiivsed ja seotud erinevate sellealaste tegevustega. Vastajate poolt mainitud tegevustest annab ülevaate joonis 9.

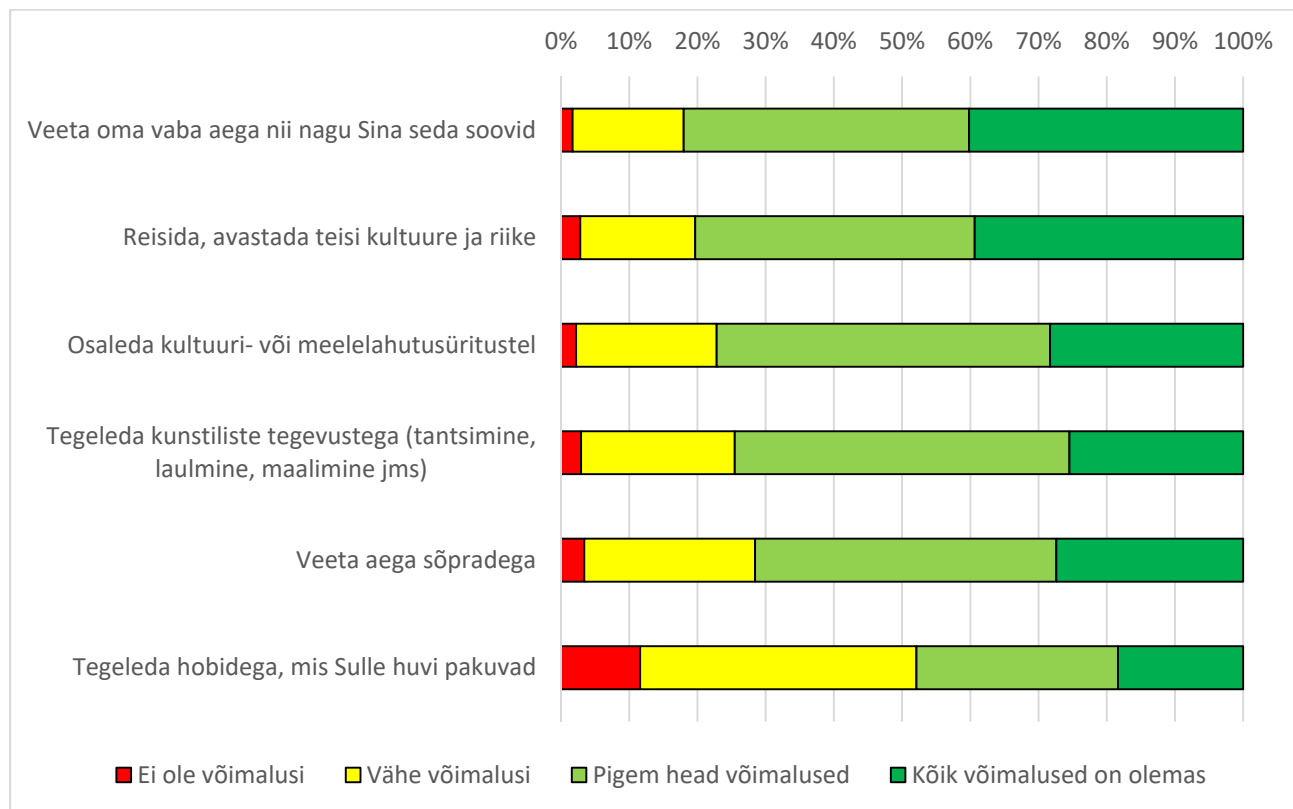
Joonis 9. Noorte osalus vaba aja tegevustes (mainimiste arv).

Nagu näeme, on väikeste mõõndustega peaaegu kõik noored seotud kooli/ülikooli või siis kultuuri- ja meelelahutusüritustega ning ka reisimisega kodumaal. Suurem osa noortest osaleb ka huviringide või -koolide töös, välismaal reisimises, vabatahtlikus tegevuses, kursustel ja seminaridel ning kunstilises tegevuses (viimane võib suures osas kattuda huvikoolides ja ringides osalemisega). Pool kuni veerand küsimustikule vastanud noortest on osalenud keskkonna puhastamisel, noorteprojektides, noorteorganisatsioonide ja noortekeskuste või ka lihtsalt erinevate MTÜde tegevuses (ilmselt ka siin on osa vastusevariante kattuvad). Nimekirja lõpetavad projektikonkurssidel osalemine ning noortekogude ja poliitiliste parteidega seotud

⁴² Sukk, M., Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. Kalmus, V., Kurvits, R., Siibak, A. (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

tegevused. Tegevuste järjestus läheb organiseeritud tegevuste plaanis küllaltki hästi kokku ka 2017.–2018. aastal toimunud uuringu „Noorte osalemine noorsootöös“ tulemustega.⁴³

Järgnevalt vaatleme Balti uuringu andmete põhjal, kuidas Eesti noored hindavad vaba aja seotud võimalusi (joonis 10).

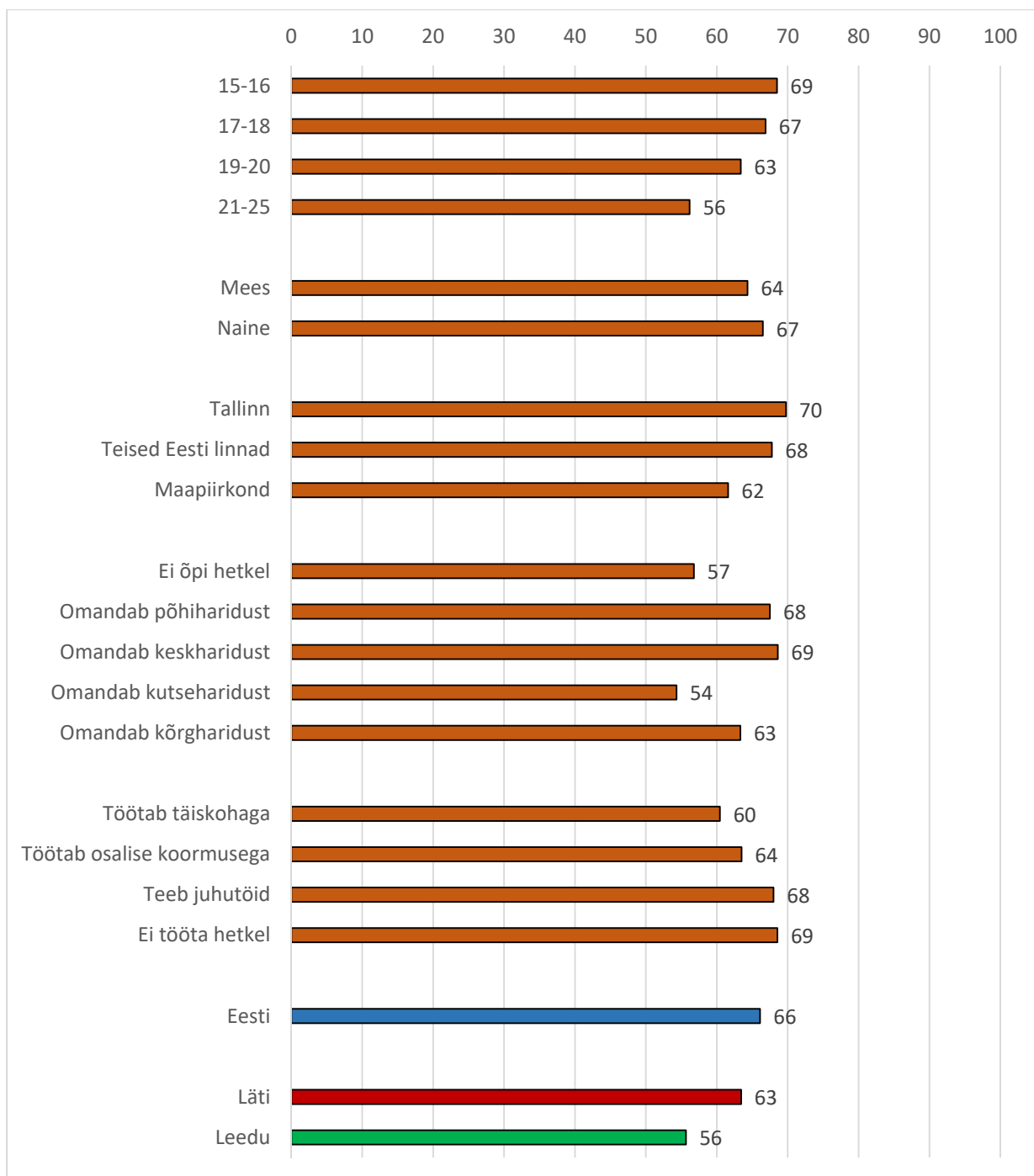

Joonis 10. Noorte hinnangud vaba aja veetmisega seotud võimalustele (%).

Hinnangud võimalustele on igati positiivsed, sh ka nt majanduslikku kulu nõudvate tegevuste korral (reisimine, kunstilised tegevused, meelelahutusüritustel osalemine). Suurimaks probleemiks on hoopis huvi pakkuvate hobidega tegelemise võimaluste leidmine.

Üldisema pildi saamiseks moodustame eelmisel joonisel esitatud kuuest tunnusest väärtuste kokku liitmise kaudu vaba aja seotud võimaluste indeksi ja vaatleme selle väärtusi noorte alarühmade lõikes (joonis 11).

⁴³ Beilmann, M.; Lillemäe, E.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Tooding, L.-M.; Trumm, A. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootöoga. TÜ ühiskonnateaduste instituut. www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/noorsootoos_osalevate_noorte_rahulolu_noorsootooga_loppraport_2018a.pdf

Joonis 11. Noorte vaba aja seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, väheneb hinnang võimalustele vanuse kasvades, ilmselt ka seoses soovide/nõudmiste muutumisega. Naised on vaba aja veetmise võimalustega meestest veidi rohkem rahul, rahulolu kasvab ka väiksematest asulatest suuremate suunas liikudes. Selgelt on rahulolu madalam ka mitteõppivatel noortel (võrgustikest väljas?) ja kutsehariduse omandajatel (viimaseid pole küll vastanute hulgas eriti palju). Ka täis- või osalise koormusega töötamine võib vaba aja seotud võimalusi mingil määral piirata.

VI Isikliku sfääriga seotud võimalused

Tänaste noorte täiskasvanuks saamise kontekst on nõukogude-järgsel ajal teinud läbi mitmeid muutusi. Täiskasvanuks saamist mõtestatakse nii traditsiooniliste pidepunktide (töö, pere, abielu) kui ka pehmete väärtuste kaudu, mis on igal indiviidil erinevad (vastutustunne, vaimne küpsus, sotsiaalne küpsus, lapsemeelsus või selle puudumine)⁴⁴. Täiskasvanuks saades avaneb noorte ees küll arvukaid valikuid, kuid varasemast suuremad on ka võimalused oma otsustes ebaõnnestuda ning kukkumisel on turvavõrgud märksa hapramad kui eelmise ühiskonnakorra ajal. Noortele saavad oma tuge pakkuda vanemad.

Nõukogude-järgse aja noored on oma vanemate noorusajast iseseisvamad ning nende tulevikuplaanidele on andnud tooni edukultus⁴⁵. Noorte tulevikuplaanide seas on tähtsal kohal majanduslik edukus – 2008. aastal teostatud noorte väärtusuuringus oli noorte töövaliku-kriteeriumite seas esirinnas jätkuvalt selle eest saadav tasu⁴⁶. Edukultus ei tundu olevat kuigi-palju vaibunud – CV Keskuse tööportaali poolt noorte karjääriürituste külastajate seas 2016. aastal teostatud uuringu andmetel plaanib miljonärideks saada 52% Eesti noortest⁴⁷. Muutus tööväärtuste dünaamikas on tugevasti vorminud ühiskondlikud olud – võrreldes 1980. aastate algusega hindasid nii 1990. lõpu koolinoored kui ka nende tänapäeva eakaaslased töö juures jätkuvalt väga kõrgelt sellega kaasnevat materiaalselt turvatunnet (teenimisvõimalused)^{48 49 50}. Ka elukutsevaliku eelistuste seas annavad tooni edukust ja tuntust toovad ettevõtted.

2008. aasta Tallinna noorsoouuringus olid eelistatumateks vabaajategevusteks hea hariduse omandamise ja sõpradega suhtlemise kõrval ka kodu ja perekonnaga tegelemine⁵¹. Oodatult hindasid kodu ja perega tegelemist kõrgemalt tüdrukud. MTÜ Lastekaitse Liit kordusuuringus „Lapse osalemine pereelus“⁵² selgus, et võrreldes 2008. aastaga arvestatakse peredes ka laste ja noorte arvamusega oluliselt rohkem. Sarnaselt 2013 ja 2014 läbi viidud uuringutele ilmneb, et

⁴⁴ Nugin, R. (2010:56). Noored täiskasvanuks saamisest. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

⁴⁵ Rämmer, A. (2009a). Tänapäevane noor on iseseisvam, kui olid ta vanemad. *Aken* (28), 4, lk 5.

⁴⁶ Rämmer, A. (2009b). Eesti koolinoorte väärtused. Sutrop, M.; Valk, P.; Velbaum, K. (toim) *Väärtused ja väärtuskasvatuse valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis*. Tartu: Tartu Ülikooli eetika-keskus, 83–117.

⁴⁷ Iga teine Eesti noor jahib miljonäristaastust <http://kasulik.delfi.ee/news/uudised/iga-teine-eesti-noor-jahib-miljonaristaastust?id=74609873>

⁴⁸ Rämmer, A. (2018). Eestlaste väärtustes peegelduvad ajaloolised muutused. (4–5).23.02.2018. <https://arvamus.postimees.ee/4416151/andu-rammer-eestlaste-vaartustes-pegelduvad-ajaloolised-muutused>

⁴⁹ Rämmer, A. (2009c). Uued väärtused: elada vaid endale. *Eesti Päevaleht*, 15.08.2009.

<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/andu-rammer-ued-vaartused-elada-vaid-endale?id=51175619>

⁵⁰ Rämmer, A. (2009d). Koolilõpetajad hindavad mainekateks edukust ja tuntust toovaid elukutseid. *Mihus*, 2, (32–35).

⁵¹ Rämmer, A. (2009b). Sealsamas.

⁵² MTÜ Lastekaitse Liit (2015). Lapse osalemine pereelus. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/11/LAPSE-OSALEMINE-PEREELUS-2015.pdf>

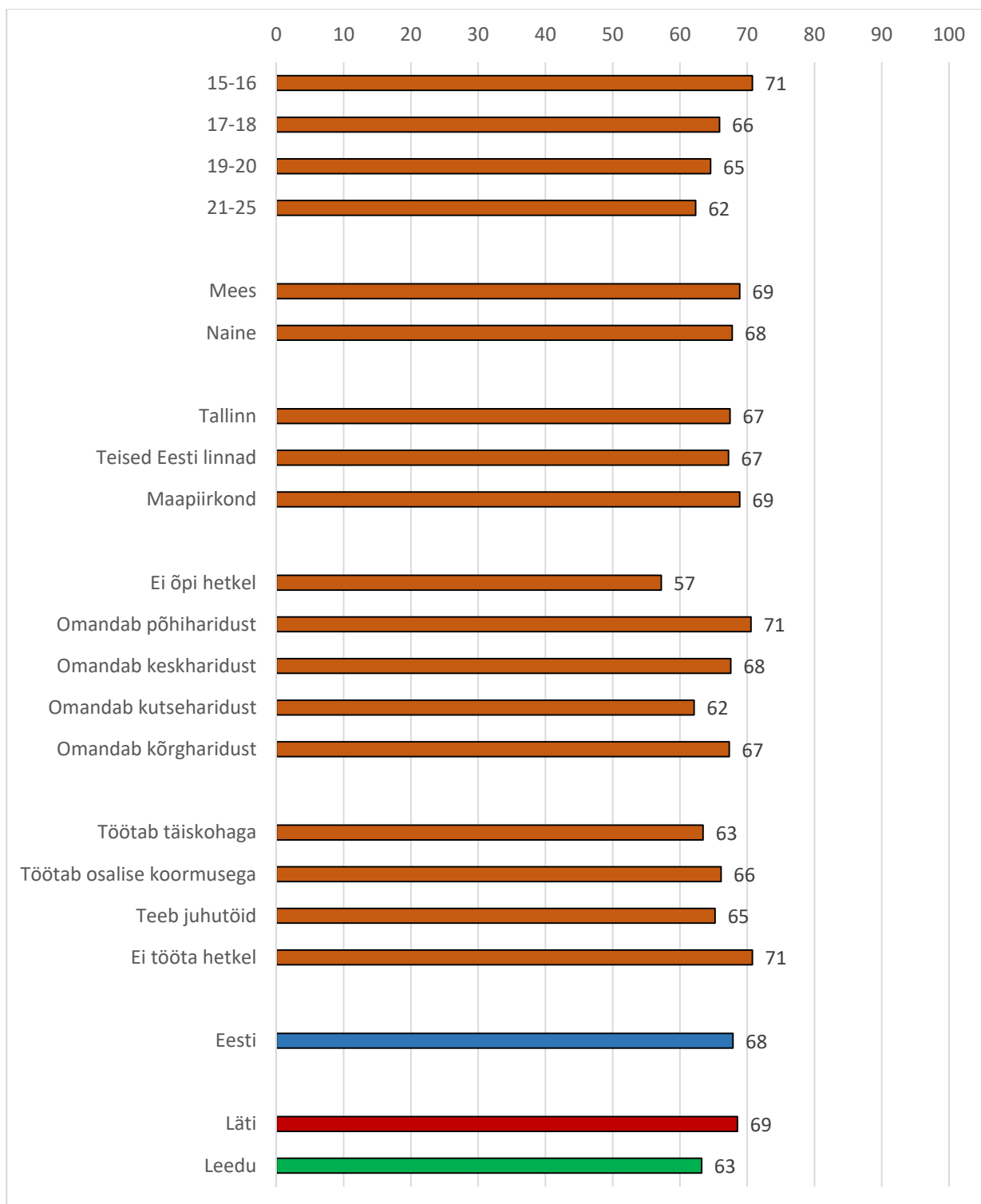
nii lapsed kui ka noored soovivad osaleda otsustusprotsessides, mis puudutavad neid ennast kui ka neid ümbritsevat keskkonda. Noored peavad vajalikuks, et neil oleks võimalik oma arvamust perekonnas avaldada ja et nende arvamusega perekonnas arvestatakse.

Ka 2015.–2018. aastal läbi viidud rahvusvahelises CATCH-EyoU uuringus⁵³ ilmnes, et Tartu noorte noored tähtsustavad perekonnaringis toimuvat kõrgelt. Valdav enamus noortest leidis, et nad saavad osaleda perekonnaringis aset leidvates aruteludes ja nende arvamust kuulatakse vastuvõetavate otsuste tegemisel. Samas ei hinnanud noored oma perekonna ühiskondlik-poliitilist aktiivsust kuigi kõrgeks: vaid iga kümnennda noore hinnangul tegutsevad nende pereliikmed vabatahtlikena või kuuluvad vabaühendustesse. Vaid ligikaudu igas kolmandas perekonnas julgustati noori ühiskondlikes asjades osalema ning poliitikas kaasa lööma.

Vaatlemaks noorte edasise elu perspektiivi hinnanguid isiklike suhete valdkonnas, koostasime personaalsete suhete indeksi, millesse on koondatud hinnangud võimalustele a) veeta aega perekonnaga; b) mõjutada otsuseid perekonnas ja c) saada abi keerulistes olukordades. Skaalaks nende hinnangute juures on traditsiooniliselt 1–4 („Ei ole võimalusi“ ... „Kõik võimalused on olemas“).

Koondtunnuse põhiste keskmiste ülevaade on esitatud joonisel 12.

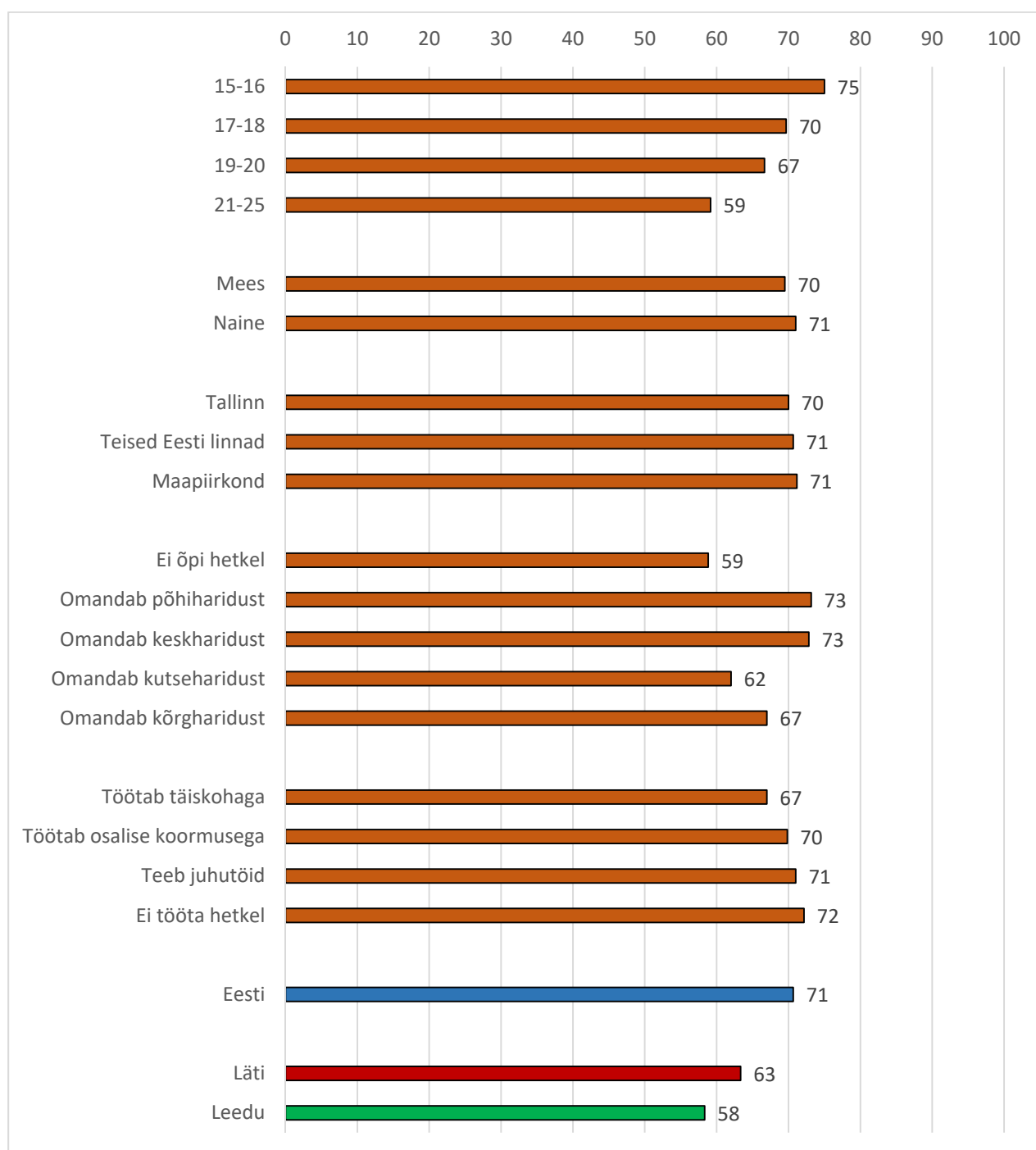
⁵³ Rämmer, A. (2018). *Tartu 16–18-aastaste noorte sotsiaalne ja poliitiline aktiivsus*. Tartu Ülikool: Ühiskonnateaduste Instituut. http://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2018-10/Tartu%20noorte%20aktiivsuse%20uuring_2018.pdf

Joonis 12. Noorte personaalsete suhetega seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ... 100).

Kõrgemad hinnangud võimalustele pere ja isiklike suhete ringis tulevad pigem noorematelt vastajatelt (noorte vanus kajastub kaudselt ka rühmades „ei tööta hetkel“ ja „omandab põhiharidust“). Madalamad on elu isikliku plaani puudutavad hinnangud haridussüsteemist väljaspool olijatel.

Eelnevalt kajastatud edukuse teemat käsitles ka Balti riikide noorte uuring, hinnata paluti võimalusi a) olla tulevikus edukas ning b) olla tulevikus majanduslikult edukas. Mõlemat võimalust sai hinnata traditsioonilisel 4-pallisel järjestuskaalal. Kuna Spearmani korrelatsioonikordaja väärtus nende tunnuste seose osas on väga kõrge (0,8), siis puudub eelnevalt toodud taustast hoolimata mõte tunnuste eraldi käsitlemiseks. Ühendasime tunnused edukuse indeksisse, mille keskmisi väärtusi noorte alarühmades kajastab joonis 13.

Joonis 13. Noorte edukusega seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, kahaneb usk oma elutee edasisse edukusse noorte vanuse kasvades. Suhteliselt kõrge on see üldhariduskooli õpilaste hulgas, madalamalt hindavad oma edasist perspektiivi mitteõppivad ja kutsõppeasutuste noored. Läti ja Leedu noortega võrreldes on Eesti noorte usk oma tulevastele edustele kõrgem.

VII Noorte tervisealased võimalused

2009. aasta Noortemonitori andmetel on alates 2004. aastast pikenenud nii 10–24-aastaste oodatav eluiga kui ka tervena elada jäänud aastate arv⁵⁴. Noortel diagnoositi kõige enam hingamiselundite haigusi, mis moodustavad üle kolmandiku kõigist esmadiagnoosidest. Üle kümne protsendi moodustavad vigastused, järgnevad nakkushaigused, nahahaigused ning luu-, lihas- ja sidekoehaigused. Üheksakümnendate algul sotsiaalmajanduslikest muutustest ning riskikäitumise suurenemisest tingitud suremuse tõus pöördus juba kümnendi teisel poolel langusele. Tänu vigastussuremuse vähenemisele oli langus suurem just noorte hulgas. Peamiseks laste ja noorukite surma põhjuseks olid vigastused ja mürgistused. Üle poole laste ja noorukite (10–24 eluaastat) tahtmatutest vigastussurmades põhjustasid sõidukiõnnetused. Vanusega suurenes oluliselt mürgistuste osakaal noorte surma põhjusena. Eesti teismeliste hulgas oli suureks probleemiks sõltuvusainete tarvitamine – iga neljas 14–15-aastane jõi igal nädalal alkoholi ning iga viies 16–18-aastane oli igapäevasuitsetaja.

Õpilaste seas läbi viidava alkoholi ja uimastitarbimise uuringuseeria ESPAD andmetel pole pärast 2007. aastat kanepi tarvitamine enam suurenenud, kanepit on proovinud iga neljas Eesti koolinoor⁵⁵. Kui 2016. aasta rahvusvahelise noorte uimastitarvitamise uuringu andmetel ei erinenud kanepit proovinute arvukus Tartu noorte seas oluliselt teiste maade keskmisest, siis Tallinnas ületas nende osakaal (25%) uuringus osalenud maade keskmist (19%)⁵⁶. Sama-sugused erinevused ilmnisid nii poiste kui tüdrukute seas. Kui inhalantide sisse hingamine suurenes 2007. aastal, siis pärast majanduskriisi ületamist 2011. aastal on seda proovinute arvukus vähenenud alla 15%, kuid pole kriisieelsele ajale veel langenud⁵⁷. Kui möödunud kümnendi alguses suurenes suitsetada proovinute arvukus, siis sellele järgnenud kümnendi jooksul stabiilsena püsinud suitsetajate osakaal vähenes pärast 2011. aastat. Selle tagajärjel on 2013. aastal suitsetada proovinud vaid ligikaudu pooled noortest. Kahe kümnendi jooksul stabiilselt 100 protsendini küündinud alkoholi proovinud noorte osakaal langes samuti esmakordselt perioodil 2011–2013.

Juba 2009. aastal märgiti eesti noorte hulgas kasvava probleemina ülekaalu⁵⁸. 2015/2016. õppeaastal läbi viidud seireuuringu⁵⁹ andmetel on koolinoorte ülekaalulisus jätkuvaks probleemiks.

⁵⁴ Kambek, L., Trummal, A., Rätsep, M., Varava, L., Streiman, K. (2010:136). Noorte tervis. Parts, V. (toim.) Noortemonitor 2009. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

⁵⁵ ESPAD = European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs: Country-specific trends <http://www.espad.org/report/trends-1995-2015/country-specific-trends>

⁵⁶ Guðmundsdóttir, M. L.; Sigfússon, Lj; Sigfúsdóttir, I. D; Pálsdóttir, H; Kristjánsson A. L.; Jónsdóttir, E. M. (2017). *Youth in Europe report 2016/2017: Substance use and social factors, Tallinn*. Reykjavík: Icelandic Centre for Social Research and Analysis.

⁵⁷ ESPAD, sealsamas

⁵⁸ Kambek jt (2010:143) sealsamas.

Ülemäärase kehakaalu oluliste teguritena tuuakse välja tasakaalustamata toitumist ja/või vähest liikumist.

2009. aastal läbi viidud uuringu andmetel oli sport noorte seas konkurentsilt kõige populaarsemaks organiseeritud vaba aja sisustamise viisiks⁶⁰: kaks kolmandikku kõigist vastajatest tegeles või oli kunagi kooli ajal treeneri juhendamisel spordiga tegelenud ja vaid 29% ei olnud spordiga kunagi tegelenud. Vabal ajal tegeles spordiga kolmandik noortest. 2016. aastal läbi viidud terviskäitumise uuring tõi välja, et 16–24-aastastest noortest meestest harrastas vabal ajal vähemalt poole tunni vältel tervisesporti 27% 2–3 korda nädalas ja 24% 4–6 korda nädalas. Sama vanade neidude seas olid vastavad näitajad 29% ja 10%.

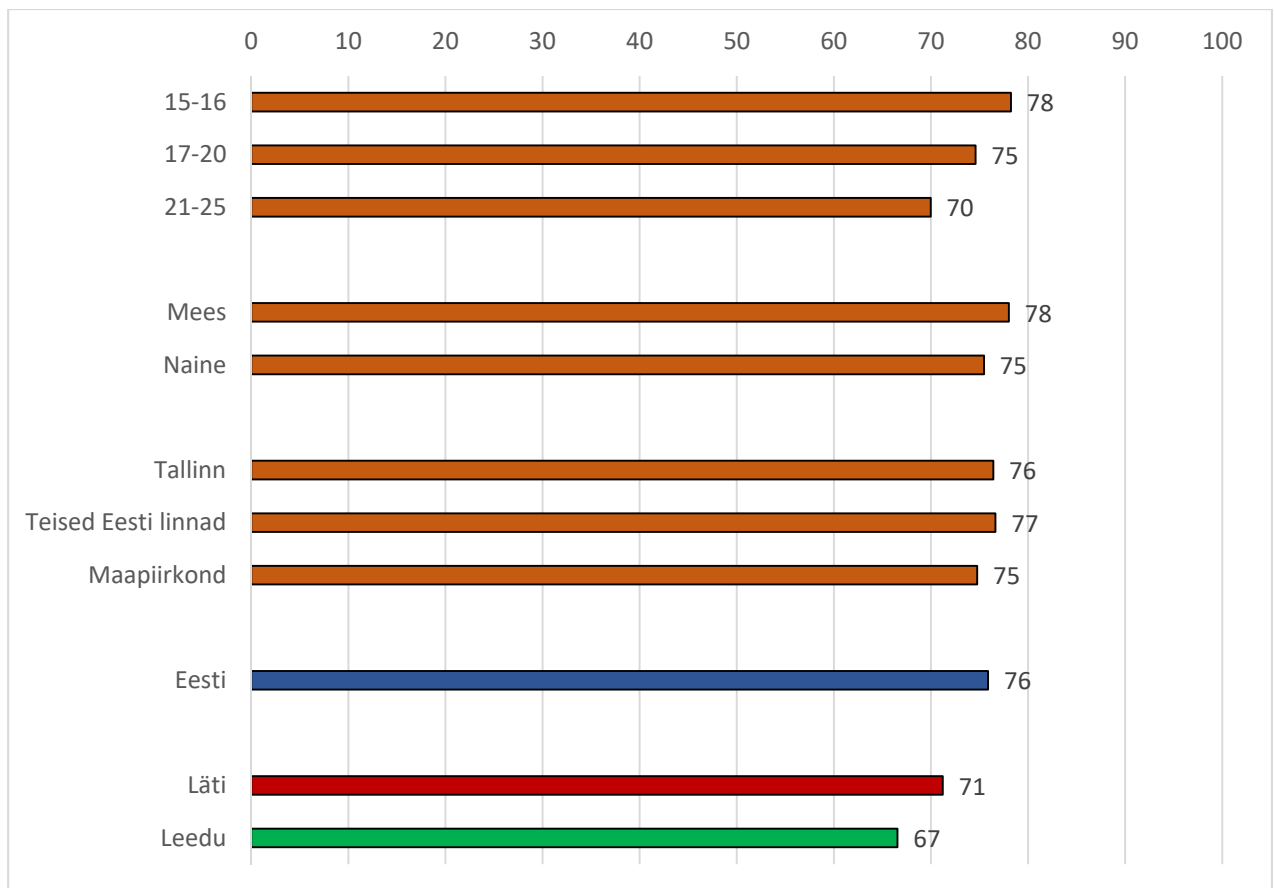
Koolinoorte vaimse tervise seisukohalt on olulise tähtsusega ka unetundide arv⁶¹. 2/3 õpilastest on koolipäeviti väsinud kas igal hommikul või sageli ning vaid 1/10 pole üldse väsinud või on seda harva. Leevendava tegurina võiks kaaluda koolipäeva alguse nihutamist hilisemaks.

Elukvaliteedi uuringus hinnati noorte tervisega seotud võimalusi kolme komponendi põhiselt: a) saada tervishoiuteenuseid; b) olla füüsiliselt aktiivne, teha sporti väljaspool kooli/ülikooli; c) toituda tervislikult. Hindamiseks kasutati 4-pallist järjestusskaalat (1 – ei ole võimalusi ... 4 – kõik võimalused on olemas). Üldisema pildi saamiseks moodustasime tervisealaste võimaluste indeksi, liites kõigi kolme tunnuse väärtused kokku. Keskmiste indeksi väärtuste võrdlus vastajate alarühmade ning teiste uuringus osalenud riikide lõikes skaalal 0–100 on esitatud joonisel 14.

⁵⁹ Metsoja A, Nelis L, Nurk E. Euroopa laste rasvumise seire. WHO Childhood Obesity Surveillance Initiative (COSI). Eesti 2015/16. õa raport Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2017.

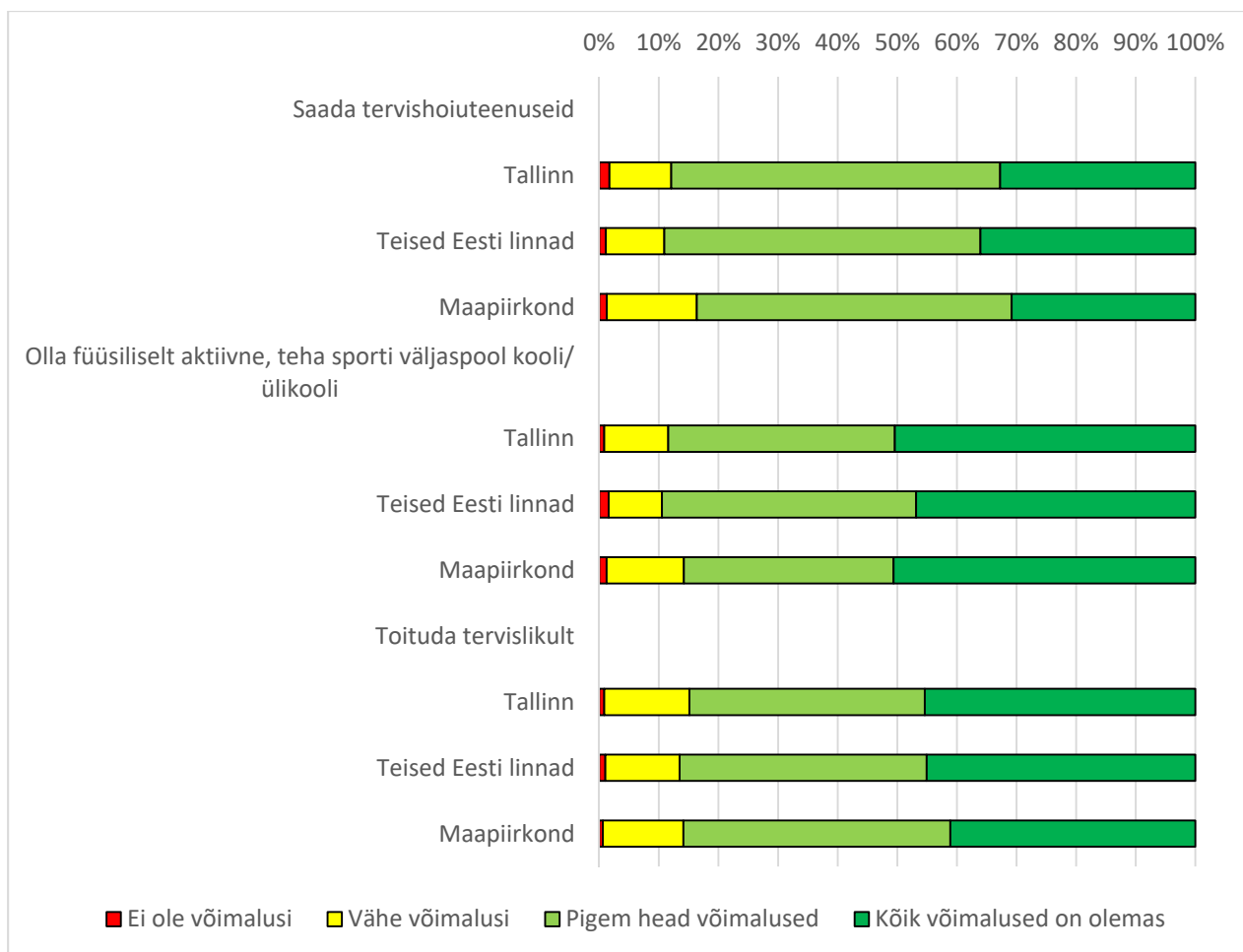
⁶⁰ Nimmerfeldt, G. (2010:82). Noorte vaba aeg. Parts, V. (toim.) *Noortemonitor 2009*. Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut.

⁶¹ Värnik, A.; Sisask, M.; Värnik, P.; Mark, L.; Vaikma, J.; Rebane, K.; Mitendorf, A. (2015). *Koolinoorte vaimne tervis: kokkuvõtte-raport*. Tallinn: Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut. http://suicidology.ee/wp-content/uploads/2016/10/koolinoorte_tervis_15.06.2015_veebilehele.pdf

Joonis 14. Noorte tervisega seotud võimalused (koondtunnus, keskmised hinnangud skaalal 3...12).

Nagu näeme, on hinnangud kõrged, sh võrreldes naaberriikidega. Tervisega seotud võimaluste osas näevad veidi enam probleeme „vanemad“ noored ja naised. Küllaltki sarnased on eri asulatüüpide noorte keskmised. Kuna selles löikes võib eeldada erinevusi indeksi komponentide tasandil, vaatleme tervisega seotud üksiktunnuseid asulatüüpide löikes eraldi (joonis 15).

Joonis 15. Eri asulatüüpide noorte hinnangud tervisega seotud võimalustele (%).

Nagu jooniselt näeme, ei esine hinnangutes suuri erisusi ka tervisealaste võimaluste komponentide lõikes. Tervishoiuteenuste kättesaadavust loetakse parimaks linnades (v.a Tallinn), maapiirkondades on väheste võimaluste välja toojaid rohkem. Füüsilise aktiivsusega seotud võimalusi hinnatakse kõrgemaks Tallinnas ja maapiirkondades, samas on maanoorte seas rohkem ka neid, kes võimalusi väheseks peavad, samuti on maal veidi vähem neid noori, kes leiavad, et tervislikuks toitumiseks on kõik võimalused olemas.

Kokkuvõttes võib tervisega seotud võimaluste käsitlemist noorte poolt lugeda küllaltki optimistlikuks. Ka on noorte rahulolu oma tervisega eri valdkondade rahuloluhinnangute seas keskmisel positsioonil (vt joonis 3 käesoleva ülevaate osas II).

VIII Kohaliku omavalituse toetus noortele

Noorte osaluse ja kaasamise kohta loodud erinevate käsitluste analüüsis⁶² tuuakse välja, et sageli esitlevad sotsiaaluuringud probleemina täiskasvanutest vähemaktiivset noorukite osalust otsustusprotsessides või poliitikas. Seda ei tule käsitleda „päriselust“ kõrvale hoidmisena, vaid ka elukaarest tingitud paratamatusena. Elukaare kulg tingib, et laps (kui „röövik“), nooruk („nukk“) ja täiskasvanu („valmik“) on võrdlemisi erinevate huvide ja oskustega, mis tingib ka erinevad kaasarääkimise soovid ja oskused. Noorukite soovid ja oskused erinevad täiskasvanute omast. Seega ei saa omavalitsuses täiskasvanute tarbeks kujundatud kaasamisvormides vähese osalemise tõttu hinnata noori passiivseteks ega mittehuvitunuteks⁶³. Empiiriliste andmete analüüs tõi välja, et noorukiea (võrdlemisi suurtest passiivsetest) rühmadest kujunevad kümne aasta jooksul välja sarnased (nii aktiivsuse kui mahult) rühmad neile eelnenud täiskasvanute rühmadega. Samas on vaja arvestada, et noored vajavad oma arengufaasist tulenevalt teistsuguseid, aga võrdväärseid osalemise ja kaasamise võimalusi. Noorte välisel ühekülgusel ja passiivsusel on ühiskonna arengus oma ülesanne – olla ühiskondlike muutuste eestvedajaks. Uuendused viiakse kiiremini ellu noorte poolt, kelle ühekülgne tähelepanu keskendub valitud vähestele tegevusele ning kes moodustavad võrdlemisi ühetaolise kriitilise massi. Seega võib noorte osaluse toetamine aidata kaasa ka innovatsioonile ning laiematele muutustele. Piirkonna eripäradest sõltuvad ka võimalused noorte tegevusi korraldada ja nende vajadustele vastu tulla ehk siis noorte soovid asetuvad eri tüüpi omavalitsustes erinevasse konteksti.

2018. aastal avaldatud noorte otsustusprotsessides osalemise analüüsist⁶⁴ selgus, et otsustamises osalemise valmidust prognoosisid noore tegevuslik aktiivsus ning selle eelduseks olev tegutsemiskeskond (kool, elukoht, transport, taristu, ajasurve, noorsootöö korraldus, pere). Noore võimet kujutleda uusi asju, tegevusi või vajadusi, kombestikku, oskusi ja ressursse kujundab keskkond.

2015. kuni 2018. aastal teostatud rahvusvahelise CATCH-EyoU uuringu fookuses olid noorte hinnangud oma võimalustele kodukohas toimivas kaasa lüüa. Uuringus osalenud Tartu noored hindasid⁶⁵ kõrgelt oma valmisolekut kodukohas toimuvat mõjutada. Kuus noort kümnest olid

⁶² Aksen, M., Kiisel, M., Saarsen, K., Koppel, H., Jaanits, J., Tammsaar, H., Rajaveer, L., Narusson, D., Trumm, E. (2017–2018). *Noorte osalemise otsustusprotsessides*. Tartu: Tartu Ülikool RAKE. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:349663>

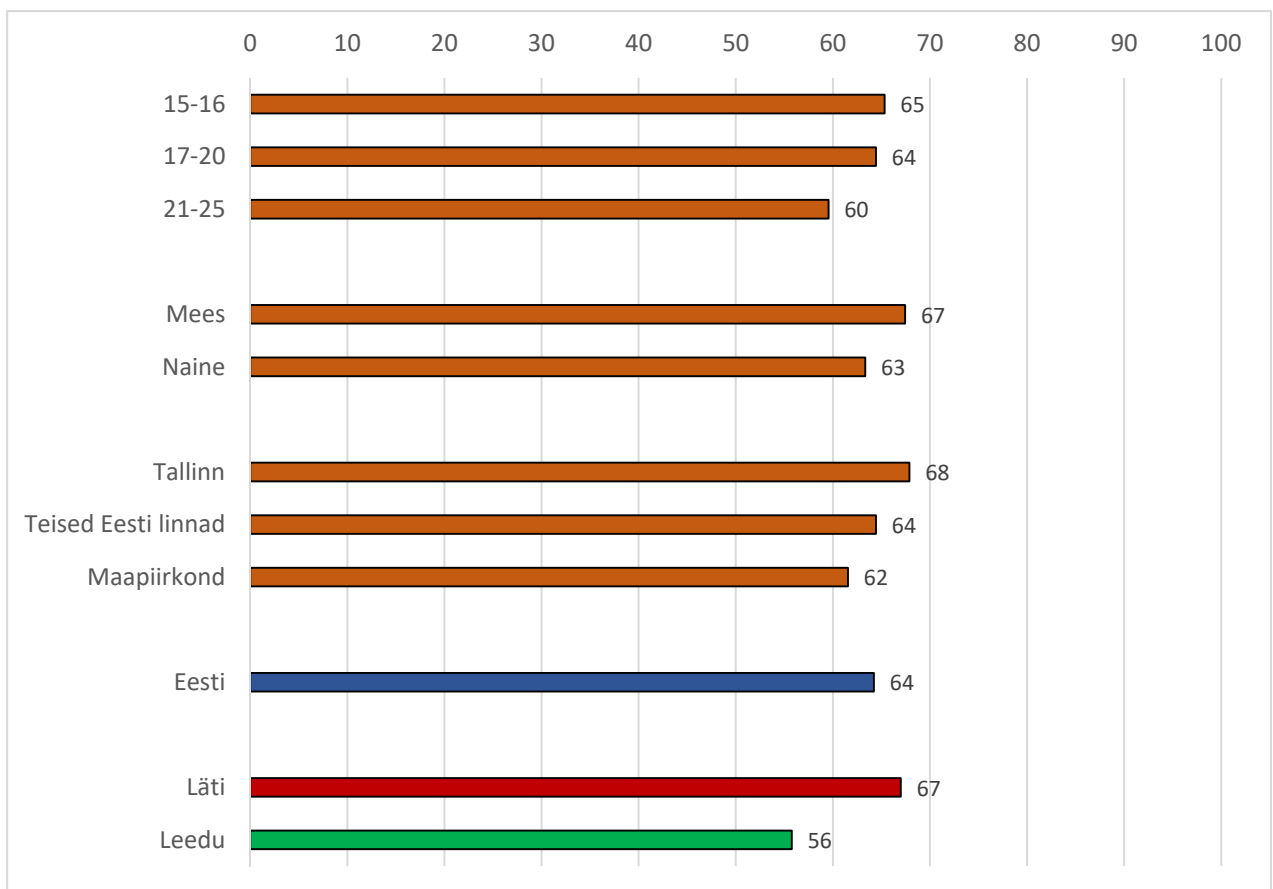
⁶³ MTÜ Lastekaitse Liit (2017). „Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides“ (2017). <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/10/Laste-osalus-ja-kaasamine-otsustusprotsessidesse.pdf>

⁶⁴ Kiisel, M., Saarsen, K., Tammsaar, H. (2018). Kuidas kohalikke otsustusprotsesse noortele lähemale tuua? Noorteseire aastaraamat 2017–2018 (145–163). Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.

⁶⁵ Rämmer, A. (2018). *Tartu 16–18-aastaste noorte sotsiaalne ja poliitiline aktiivsus*. Tartu Ülikool: Ühiskonnateaduste Instituut. http://www.tartu.ee/sites/default/files/research_import/2018-10/Tartu%20noorte%20aktiivsuse%20uuring_2018.pdf

vähem või rohkem veendunud oma võimekuses kogukonnas toimuvat mõjutada. Üle poole noortest leidis, et nende elukohas leidub noortele piisavalt tegevust. Samas leidis alla poole uuringus osalenutest, et nende elukohas toimub palju üritusi, kuhu ka nende-ealisi noori kaasatakse. Veidi üle viiendiku uuringus osalenutest oli veendunud, et nende elukohas selliseid üritusi ei korraldata.

Baltimaade noorte elukvaliteedi uuringus paluti vastajatel hinnata, kuivõrd noortesõbralikuks kodulinna või -valda loetakse. Tulemused erinevate vastajagruppide lõikes on esitatud joonisel 16.

Joonis 16. Kodulinna või -valla noortesõbralikkus (keskmised hinnangud skaalal 0 ...100).

Nagu näeme, on hinnangud pigem kõrgemapoolsed. Kõrgemalt hindavad kodukoha omavalitsuse noortesõbralikkust nooremad vastajad ja mehed. Mida suurem asula, seda kõrgemad on hinded. Täiendavalt avavad hinnangute sisu vastused avatud küsimusele, kus noored said oma vastuseid põhjendada. Nii noortesõbralikkuse kui ka mitte-noortesõbralikkuse peamise põhjusena toodi välja võimalusi erinevateks tegevusteks vaba aja sisustamisel: esimesel juhul oli neid palju, teisel vähe või siis puudusid sellised võimalused üleüldse. Seega kujutab noortesõbralikkus vastajate jaoks eelkõige tegevusvõimaluste olemasolu. Ilmselt on väiksematel omavalitustel keerulisem noortele sobivaid tegevusi välja pakkuda, sama probleemi toodi välja ka

2018. aastal toimunud noorte rahulolu noorsootöoga vaatlevas uuringus⁶⁶. Võib-olla oleks probleemi lahendamiseks abi omavalitsuste koordineeritud ühistegevusest või siis riigipoolsest laiemast toetusest eri asulatüüpide noortele võrdsemate võimaluste loomisel.

Läti noorte hinnang kohaliku omavalitsuse noortesõbralikkusele on veidi kõrgem (7,0), Leedu oma aga madalam (6,0). Ka teistes Balti riikides hindavad omavalitsuste noortesõbralikkust madalamalt väiksemate omavalitsuste noored, mis viitab võimaluste ja ligipääsetavuse probleemi üldisusele.

⁶⁶ Beilmann, M.; Lillemäe, E.; Linno, M.; Murakas, R.; Rämmer, A.; Soo, K.; Tooding, L.-M.; Trumm, A. (2018). Noorsootöös osalevate noorte rahulolu noorsootöoga. TÜ ühiskonnateaduste instituut. www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/noorsootoos_osalevate_noorte_rahulolu_noorsootooga_loppraport_2018a.pdf

IX Kokkuvõte

Teostatud analüüsidele tagasi vaadates tuleks kõigepealt välja tuua, et nii rahulolu kui ka noorte hinnangud oma tulevikuvõimalustele eri valdkondades on küllaltki kõrged, praktiliselt kõik hinnangud alarühmade tasemel ületavad kasutatava skaala keskpunkti. Samas pole hinnangud liialt maksimumilähedased, arvestatavalt esineb ka madalamaid hinnanguid. Sellisest variatiivsusest lähtuvalt on tegu igati kasutamiskõlbliku andmestikuga, mis annab kindlust ka projekti raames loodud monitooringusüsteemi jätkusuutlikkuse osas, mille testimiseks uuringuandmed kasutust leidsid.

Uuringuandmete analüüsi põhjal välja toodud noortega seotud probleemid ühtivad suuresti teiste viimasel ajal toimunud noorsoouuringute leidudega.

Nagu nii käesoleva kui ka varasemate uuringute tulemused näitavad, väheneb reeglina nii rahulolu elu erinevate valdkondadega kui kahanevad ka tulevikuperspektiividele antavad hinnangud noore vanuse kasvades. Ühelt poolt on see selgitatav noorte sotsialiseerumisprotsesside ja üleminekuga täiskasvanuikka: võimalused muutuvad, eri sfäärides alustatakse iseseisva eluga, ühiskonnas toimuvast aru saamine muutub sisulisemaks ja realistlikumaks. Samas on suur osa noorsootöö raames teostatavaid tegevusi suhteliselt selgelt suunatud üldhariduskooli (iseги põhikooli) ees noortele. Kuidas noorsootöö kaudu ka noortele täiskasvanutele midagi pakkuda ja nende huvide realiseerimisele ning ees seisvate probleemide lahendamisele paremini kaasa aidata, vajaks ilmselt eraldi sellele vanusegrupile suunatud uuringut ja sellele järgnevat eri osapooli kaasavat arutelu.

Võimalusi loevad piiratumaks ka need noored, kellel seos (üld)haridussüsteemiga kaob ja kellega on (nt omavalitsusel) ka keerulisem kontakteeruda. Ilmselt võiks siin abi olla mobiilse noorsootöö vahenditest. Tundub, et lisaks mitteõppivatele noortele on teataval määral riskirühmaks ka kutsekoolide õpilased.

Maal elavad noored töid mitmes valdkonnas välja oma võimaluste piiratust suuremate asulate noortega võrreldes. Samas ei saa noorele maakohas tõesti mitte kuidagi pakkuda näiteks kõiki neid vaba aja sisustamise võimalusi, mis on kättesaadavad (pea)linnas. Omavalitsuste koostöö, riiklikud meetmed võrdsemate võimaluste loomiseks (nt transpordiküsimuste lahendamise kaudu) ja ka individuaalsem lähenemine probleemidele (mis väiksemas kohas igati võimalik olema peaks) võiksid olla lahendustele viivad märksõnad.

Neidudega võrreldes jäid reeglina madalamaks (kuigi mitte suurel määral) ka noormeeste rahulolu ja tulevikuperspektiivide hinnangud. Seda vahet võib ühelt poolt põhjustada väärtussüsteemide erinevus, kuid teisalt taas spetsiifiliste noormeestele mõeldud võimaluste vähesus

noorsootöös. Taas on tegu probleemiga, mida annaks lahendada eelkõige konkreetsete kohtade võimaluste analüüsimise ja arvesse võtmise kaudu.

Käesolev ülevaade käsitles Balti noorte elukvaliteedi uuringut eelkõige suhteliselt üldisel tasandil. Kindlasti on neid võimalik edaspidi ka sügavamalt analüüsida, sh kolme riigi noorte sarnaste joonte ja eripärade ning viimaste võimaliku tausta välja selgitamise kaudu, et näiteks naabrite häid kogemusi arvesse võtta. Samas on hea, et juba seni vaadeldu tasandil nii noortevaldkonna toimimise üldine efektiivsus kui ka noortega seotud lahendamist vajavad probleemid taas kord uuringumaterjali põhjal faktipõhiselt kinnitust leidsid.